

VADLĪNIJAS

Līdzdalības budžeta ieviešana pašvaldībās

PROVIDUS
DOMNĪCA

Autores:
Līga Stafecka
Agnese Frīdenberga

Domnīca Providus

Rīga, 2024

Kultūras ministrija

Sabiedrības integrācijas
fonds

Vadlīnijas sagatavotas projekta “Risinājumi labākai Latvijas pārvaldībai” ietvaros ar Sabiedrības integrācijas fonda finansiālu atbalstu no Latvijas valsts budžeta līdzekļiem. Par vadlīniju saturu atbild biedrība “Sabiedriskās politikas centrs PROVIDUS”.

SATURS

IEVADS	1
1. KAS IR LĪDZDALĪBAS BUDŽETS	3
Ar ko līdzdalības budžets atšķiras no projektu konkursiem?.....	3
Kādi ir līdzdalības budžeta ieguvumi.....	4
Līdzdalības budžets un pašvaldības attīstības plānošana.....	5
Laba līdzdalības budžeta pazīmes.....	6
2. LĪDZDALĪBAS BUDŽETA GALVENIE POSMI	8
1. Posms: nolikuma izstrāde	10
Kas jāparedz nolikumā?.....	10
2. Posms: līdzdalības budžeta konkursa izsludināšana	14
Kā izskaidrot, kas ir “līdzdalības budžets”?.....	14
Kā izskaidrot līdzdalības budžeta gaitu?.....	15
3. Posms: ideju izstrāde	17
Ideju izstrādes process.....	17
Ko var panākt ar labu izstrādes posmu?.....	18
4. Posms: projektu pieteikšana	19
5. Posms: projektu vērtēšana	21
Izvērtēšanas gaita.....	22
Vai iedzīvotāju padomes ir iesaistītas projektu vērtēšanā?.....	23
6. Posms: balsojuma organizēšana	25
Kurš var balsot?.....	25
Kā var balsot?.....	25
Nododamo balsu skaits.....	26
Informatīvā kampaņa, aicinot balsot.....	27
Balsošanas atklātība.....	27
Līdzdalības sliekšnis.....	28
7. Posms: uzvarētāju noteikšana	29
8. Posms: projektu ieviešana	31
Atbildīgā institūcija par līdzdalības budžeta projektu ieviešanu.....	31
Informēšana par īstenošanas gaitu.....	31
Uzvaras nosvinēšana.....	32
Biežākie izaicinājumi.....	32
9. Posms: līdzdalības budžeta cikla izvērtējums	35
3. LĪDZDALĪBAS BUDŽETA IZAICINĀJUMI	37

IEVADS

2025.gadā visās Latvijas pašvaldībās tiks ieviests līdzdalības budžets. Pašvaldībām būs pienākums ieviest salīdzinoši jaunu sabiedrības iesaistīšanas instrumentu – iespēju iedzīvotājiem tiešā veidā ietekmēt to, kā pašvaldība tērē daļu no sava attīstības budžeta. Lai palīdzētu pašvaldībām pēc iespējas labāk sagatavoties līdzdalības budžeta ieviešanai, domnīca Providus ir izstrādājusi vadlīnijas. Vadlīnijās ir izskaidrots līdzdalības budžeta process un svarīgākie jautājumi katrā no procesa posmiem, kurus jāņem vērā, veidojot pašvaldības sistēmu. Vadlīnijās arī aprakstīti dažādi izaicinājumi, ar kuriem potenciāli pašvaldības saskarsies šajā procesā, un, balstoties uz līdzšinējo citu pašvaldību pieredzi, piedāvāti dažādi veidi, kā uz tiem reaģēt.

Vadlīniju izstrādē Providus balstījās ne vien uz Pašvaldību likuma regulējumu, kurš paredz līdzdalības budžeta ieviešanas pamata ietvaru, bet arī pieredzi, kas gūta pašvaldībās, kuras jau pašas brīvprātīgi ieviesušas līdzdalības budžetu un vairākus gadus to īsteno. Tāpat vadlīniju izstrādē vērā ņemta starptautiskā prakse, citu valstu pieredze, ar kuru Providus, ilglaicīgi sekojot līdzdalības budžeta ieviešanas praksei, regulāri iepazīstas dažādos pasākumos.

Ieguvumi pašvaldībai un tās iedzīvotājiem no līdzdalības budžeta ieviešanas var būt ļoti nozīmīgi. Iedzīvotājiem ir svarīgi redzēt, ka viņu līdzdalības rezultātā notiek pārmaiņas un līdzdalības budžeta gadījumā līdzdalības rezultāti ir redzami dabā – uzlabota infrastruktūra, labiekārtota teritorija utt. Līdzdalības budžeta gadījumā iedzīvotāju un pašvaldības sadarbība ir ar izteikti praktisku ievirzi un tieši šī praktiskās sadarbības pieredze, kuras rezultātā notiek iedzīvotājiem vēlamas un redzamas pārmaiņas pašvaldībā, veicina iedzīvotāju uzticēšanos pašvaldībai un arī saviem līdzpilvēkiem. Laba pieredze sadarbībā ar pašvaldību veicina, ka arvien plašāks iedzīvotāju skaits izjūt atbildību par savu pašvaldību, tās attīstību, apgūst prasmes, lai sagatavotu īstenojamu projektu, mācās sadarboties savā starpā, kopumā labāk izprot pašvaldības darbību.

Minētie ieguvumi ir gaidāmi tad, ja pašvaldība līdzdalības budžeta procesam ir labi sagatavojusies - spēj laikus un pietiekami plaši informēt iedzīvotājus un aktīvi mudina iesaistīties; palīdz iedzīvotājiem sagatavot savas idejas projektu pieteikumu formā; veiksmīgi ievieš idejas, par kurām iedzīvotāji ir nobalsojuši. Tādēļ pašvaldībai laikus jā sagatavojas, nosakot atbildīgo darbinieku par līdzdalības budžeta koordinēšanu, paredzot arī resursus informēšanas darbam. Pašvaldībai ar līdzdalības budžetu jāiepazīstina arī pašvaldības darbinieki, jo līdzdalības budžets ietekmēs viņu darbu. Iedzīvotāji varēs sagatavot kvalitatīvus, radošus un sabiedrībai nozīmīgus projektus vien tad, ja pašvaldības speciālisti atbalstīs viņus projektu sagatavošanā, sniedzot savus ieteikumus.

Pateicamies visiem, kuri atsaucās un sniedza savu atbalstu šo vadlīniju tapšanā, īpaši Rīgas valstspilsētas pašvaldībai un Ilonai Stalidzānei un Gatim Štolceram, Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrijai, Sandrai Feldmanei, Mārim Jansonam un Alijai Turlajai. Invalīdu un viņu draugu apvienībai “Apeironi”. Pateicamies visām 30 pašvaldībām, kas atsaucās un aizpildīja domnīcas Providus aptaujas anketu.

Vadlīnijas atspoguļo situāciju 2024.gada sākumā.

1. KAS IR LĪDZDALĪBAS BUDŽETS

Līdzdalības budžets ir veids, kā pašvaldības iedzīvotāji var tieši ietekmēt publisko resursu izlietojumu - iedzīvotāji tieši iesaistās prioritāšu noteikšanā dažādiem ar pašvaldības attīstību un funkciju izpildi saistītiem izdevumiem. Citiem vārdiem – iedzīvotāji piedalās lēmumā (aut. - līdzdala lēmumu, līdžlemj, tādēļ “līdzdalības budžets”) par budžeta piešķiršanu. Lai arī jēdziens “līdzdalības budžets” (angliski “participatory budgeting”) un tā nozīme latviešu valodā nav viegli nolasāma, tomēr pakāpeniski pašvaldībās tas kļūst atpazīstams, tāds tiek izmantots arī Pašvaldību likumā.

Līdzdalības budžets ir process, kurā sabiedrība pieņem lēmumu par to, kam tiek izmantota daļa no pašvaldības budžeta.

Ar ko līdzdalības budžets atšķiras no projektu konkursiem?

Pašvaldības bieži rīko projektu konkursus dažādu vietējo aktivitāšu īstenošanai. Tipiskā projektu konkursa procesā sākumā tiek izsludināts konkurss, saņemti projektu pieteikumi un tie, kuri saņem augstāko vērtējumu, saņem pašvaldības finansējumu, īsteno projektu un noslēgumā iesniedz atskaiti. Līdzdalības budžeta procesā arī tiek izsludināts sava veida konkurss – iedzīvotāji, nevalstiskās organizācijas var pieteikt savas idejas, un tās, kuras atbilst līdzdalības budžeta nolikumam, tiek virzītas tālāk sabiedrības balsojumam. Balsojums izšķir, kuri projekti tiks īstenoti, bet par īstenošanu atbild pati pašvaldība. Galvenās atšķirības starp projektu konkursu un līdzdalības budžetu ir apkopotas 1. attēlā.

1. attēls: Atšķirība starp līdzdalības budžetu un projektu konkursu

	Līdzdalības budžets	Projektu konkursi
Tiesiskais pamats	Obligāts. Pašvaldību likums un pašvaldību izdotie saistošie noteikumi (nolikums) nosaka kārtību.	Pašvaldības brīvprātīga iniciatīva, izdodot nolikumu (iekšējs normatīvs akts vai saistošie noteikumi).
Iesniedzējs	Iedzīvotāji no 16 g.v. un biedrības.nodibinājumi, kuros nav pašvaldības dalības	Atbilstoši nolikumam. Biežāk biedrība/nodibinājums, bet mēdz būt arī aktīvie iedzīvotāji.
Lēmuma pieņēmējs	Iedzīvotāji (no 16 g.v.) kuri deklarēti pašvaldībā, tieši balsojot.	Atbilstoši projekta nolikumam. Parasti tā ir konkursa komisija, kura pieņem lēmumu par projektiem, kuri saņem finansējumu.
Īstenotājs	Pašvaldība	Projekta pieteicējs

Avots: Providus apkopotā informācija.

Kādi ir līdzdalības budžeta ieguvumi

Pašvaldību likumā minēts, ka “pašvaldība līdzdalības budžetu izmanto, lai veicinātu pašvaldības administratīvās teritorijas iedzīvotāju iesaisti teritorijas attīstības jautājumu izlemšanā.” (Pašvaldību likums, 59. panta pirmā daļa). Līdzdalības budžets ir viens no sabiedrības iesaistīšanas veidiem, taču ir vismaz divas atšķirības, kas to padara par īpašu līdzdalības veidu:

1. tas ir vienīgais līdzdalības veids, kurā iedzīvotāji var tieši ietekmēt pašvaldības budžeta izdevumus;
2. biežāk līdzdalības mērķis ir konsultēšanās ar sabiedrību, taču šis līdzdalības veids iedzīvotājiem piešķir ievērojami lielākas pilnvaras – balsošanas tiesības, tādēļ iesaistīšanās rezultātā iedzīvotāji pieņem lēmumu, kuru projektu pašvaldībai tuvāko gadu laikā būs pienākums īstenot.

Līdzdalības budžeta ieviešana pašvaldībām var palīdzēt uzlabot pašvaldības un iedzīvotāju sadarbību par pašvaldības attīstības jautājumiem. Citu valstu pieredze rāda, ka biežāk novērojamās pārmaiņas ir šādās:

Cilvēki kļūst aktīvāki. Šis līdzdalības veids ļauj īsā laikā ieraudzīt, ka līdzdalības rezultātā notiek taustāmas pārmaiņas, proti, ka iedzīvotāju ierosinājums tiek ņemts vērā un ir iespējams panākt, ka pašvaldība to ievieš. Cilvēku iesaistīšanās sniedz redzamu rezultātu, līdzdalībai tiek piešķirta lielāka nozīme.

Lielāka iespēja, ka iesaistīsies parasti pasīvie iedzīvotāji. Līdzdalības budžeta process ir ļoti praktiski orientēts un balsošana par projektiem ir salīdzinoši vienkāršs veids, kā ātri, neizejot no mājas, iesaistīties lemlēmšanā. Šo iemeslu dēļ cilvēki, kas citkārt ir pasīvi, neiesaistās nekādās aktivitātēs, jo zemu vērtē savas iespējas kaut ko ietekmēt, vai paškritiski par savām zināšanām, kā panākt, ka pašvaldība rīkojas iedzīvotāju labā līdzdalības budžeta procesā, mēdz iesaistīties vairāk.

Veicina kopienu veidošanos. Līdzdalības budžeta projektu izveidošanai iedzīvotājiem ir svarīgi atrast sev līdzīgi domājošus citus iedzīvotājus, jo tikai idejas, par kurām nobalsos pietiekami liels cilvēku skaits, tiks ieviestas. Šis ir stimuls iedzīvotājiem savā starpā sadarboties, gan ideju pieteikumu izstrādāšanā, gan balsotāju aktivizēšanā. Piemēram, Rīgas pašvaldības pieredze liecina, ka, kopš 2019. gada, kad tika uzsākta līdzdalības budžeta ieviešana, pakāpeniski pieaudzis vietējo apkaimju biedrību skaits, tātad, tas tieši vai netieši iedzīvotājus motivējis veidot kopienas.

1 Ieguvumi apkopoti no šādiem materiāliem: <https://involve.org.uk/resource/participatory-budgeting#:~:text=Participatory%20budgeting%20can%20deliver%20increased,through%20the%20process%20of%20deliberation.> ASV un Kanādas pieredze: <https://organizingengagement.org/models/participatory-budgeting/>, kā arī no prezentācijām dažādos starptautiskos semināros, kur piedalījās vadlīniju autore, iepazīstot citu valstu pieredzi.

Veicina sabiedrības saliedēšanos. Līdzdalības budžeta gadījumā parasti lemšana ir par dažādiem praktiskiem uzlabojumiem pašvaldībā, kas ir vienlīdz svarīgi šīs teritorijas iedzīvotājiem, neatkarīgi no viņu politiskajiem uzskatiem vai etniskās piederības vai citiem faktoriem. Cilvēki biežāk saliedējas ap dažādiem praktiskās ievirzes jautājumiem un līdzdalības budžets tam ir ļoti pateicīgs instruments.

Izgaismo iedzīvotāju vajadzības. Līdzdalības budžeta procesā labi izgaismojas iedzīvotāju vajadzības, kuras citādi pašvaldība nepamanītu vai nenovērtētu kā prioritāri svarīgas. Iedzīvotāju vajadzības, lai uzlabotu dzīves kvalitāti pašvaldībā, var būt pavisam nelieli uzlabojumi, kas projekta mēroga dēļ nonāk vidēja termiņa plānošanas dokumentos. Ja katru gadu pašvaldība saņem ievērojamu skaitu vienveidīgu projektu, piemēram, par sporta aktivitātēm vai bērnu rotaļu laukumiem, pašvaldība var redzēt, ka iedzīvotājiem tas ir ļoti svarīgs jautājums, kas nav pietiekami risināts, joma, kuru vērts uzlabot. Turklāt, jāņem vērā, ka iedzīvotāju vidū ir dažādi speciālisti.

Veidojas labāka savstarpējā sapratne. Sadarbība kopīgam rezultātam – veiksmīgi ieviestam līdzdalības budžeta projektam, palīdz veidot labākas savstarpējās attiecības. Līdzdalības procesā iedzīvotāji var labāk novērot, kā pašvaldība strādā, kādas procedūras veicamas, lai nonāktu līdz rezultātam, cik tas izmaksā un cik daudz laika prasa. Tāpat pašvaldība labāk redz iedzīvotāju noskaņojumu, gatavību sadarboties, spēju mobilizēties un uzņemties pašiniciatīvu. Tā ir nozīmīga informācija pašvaldībai, lai vairāk pielāgotu savu darbību, tai skaitā informēšanas praksi.

Demokrātijas praktiskās mācības. Līdzdalības budžeta procesā cilvēkiem ir kā demokrātijas prakse, jo jāspēj ne vien pašiem ierosināt idejas, bet arī tās izstrādāt prasītajā apjomā, atrast kompromisus risinājumu izstrādē, pārliecināt citus iedzīvotājus, ka šī ideja būtu pelnījusi viņu balsi utt. Pats process ir viens no būtiskiem ieguvumiem.

Līdzdalības budžets un pašvaldības attīstības plānošana

Pašvaldību likuma 59.panta trešā daļa nosaka, ka līdzdalības budžetu iedala līdzdalības budžeta plānošanas vienībās (teritorijās), kuras nosaka pašvaldības **attīstības programmā**. Tas nozīmē, ka pašvaldībām, nosakot līdzdalības budžeta plānošanas vienības (līdzdalības budžeta plānošanas vienība (teritorija) var būt arī visa pašvaldības administratīvā teritorija), pašvaldības Investīciju plānam jāpievieno līdzdalības budžeta plānošanas vienību uzskaitījums vai kartogrāfisks materiāls, kur ir definētas šīs teritorijas. Tāpat Investīciju plānā būtu lietderīgi fiksēt līdzdalības budžetam paredzēto finansējumu, bet pēc sabiedrības balsojuma, kad noskaidroti ieviešami projekti, Investīciju plānu papildināt arī ar ieviešamo projektu sarakstu.

SVARĪGI

- **Līdzdalības budžets nav pašvaldības attīstības budžeta “ielāps”.** Pašvaldībai ir pienākums rūpēties par pašvaldības līdzsvarotu attīstību, izstrādājot attiecīgus attīstības plānošanas dokumentus, definējot ilgtermiņa un īstermiņa mērķus, rīcības virzienus un uzdevumus. Savukārt līdzdalības budžets ir instruments iedzīvotājiem, lai risinātu lokāla rakstura jautājumus, kas, to mēroga dēļ, parasti netiek iekļauti pašvaldības attīstības plānošanas dokumentos. Slikta prakse būtu izmantot līdzdalības budžeta finansējumu, lai “lāpītu” pašvaldības attīstības budžetu. Piemēram, ja pašvaldība zina, ka noteiktā teritorijā būtu nepieciešams ieviest infrastruktūras uzlabojumu (bērnu rotaļu laukums, sporta laukums utt.), pašvaldība to pati neplāno risināt, bet rosina iedzīvotājus izmantot līdzdalības budžeta projektu konkursu, lai to panāktu. Pašvaldības attīstības uzdevums ir gādāt par līdzsvarotu attīstību, nevis atstāt to pašplūsmā vai arī lielā mērā atkarīgu no tā, vai kāda iedzīvotāju daļa būs gatava mobilizēties un caur līdzdalības budžeta projektu konkursu šo uzlabojumu panākt.
- **Līdzdalības budžeta projektiem jāskan ar pašvaldības attīstības redzējumu.** Pašvaldības plānošanas speciālistiem būtu jā rūpējas par to, lai līdzdalības budžeta projekti saskanētu ar pašvaldības attīstības vīziju. Pašvaldība nosaka, kāds ir maksimālais finansējums vienam līdzdalības budžeta projektam, tas ietekmē arī iesniedzamo ideju mērogu. Ja noteiktais finansējums vienam projektam ir neliels vai arī iedzīvotāji ir ierosinājuši nelielu projektu, tas neprasīs lielu plānošanas speciālistu iesaisti. Taču ja pašvaldība pieļauj lielāka mēroga projektus, piemēram, ka tie aptver dažādus infrastruktūras uzlabojumus kā jauna sporta vai rotaļu laukuma izveide vai atpūtas zonas izveide, pašvaldības speciālistiem būtu svarīgi izvērtēt iedzīvotāju ieceris un palīdzēt to izstrādāt tā, lai tā iespējami veiksmīgi iegultu attiecīgajā teritorijā. Iedzīvotāji nav plānošanas speciālisti un pastāv liela iespēja, ka viņi nepārzinās pašvaldības attīstības ieceres. Šādos gadījumos, kad runa ir par projektiem, kas ietekmē noteiktas teritorijas attīstību šobrīd vai potenciāli nākotnē, pašvaldību plānošanas speciālistiem būtu proaktīvi jāiesaistās projektu izstrādes procesā, palīdzot iedzīvotājiem izstrādāt iniciatīvas, lai tās dotu pēc iespējas lielāku sabiedrisko labumu.

Labā līdzdalības budžeta pazīmes

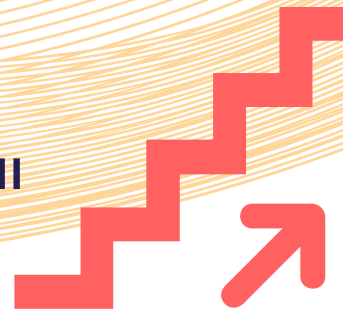
Kā novērtēt, vai līdzdalības budžets ir devis kādus rezultātus, pēc kā vērtēt šī līdzdalības instrumenta ietekmi? 2.attēlā apkopotas labā līdzdalības budžeta pazīmes, kā arī pievienotas norādes, pēc kā varētu novērtēt to izpildi.

2. attēls: Pazīmes veiksmīgi īstenotam līdzdalības budžeta procesam

Pazīme veiksmīgi īstenotam līdzdalības budžeta procesam	Kas liecina, ka pazīme ir izpildīta?
Iedzīvotāji labi zina / ir informēti par līdzdalības budžetu un tā iespējām	<p>Cik daudz projektu pieteikumu iesniegts līdzdalības budžeta procesam? Cik daudz iedzīvotāju piedalījās balsošanā par pieteiktajiem projektiem? Pašvaldības ikgadējā iedzīvotāju aptaujā pašvaldība var iekļaut jautājumu, ar kuru noskaidro iedzīvotāju informētību par līdzdalības budžetu. Atbildes uz šo jautājumu parādīs, cik daudz iedzīvotāji kopumā zina par iespēju piedalīties līdzdalības budžeta projektu konkursā.</p>
Līdzdalības budžeta konkursā iesaistās dažādu sabiedrības grupu pārstāvji	<p>Vai pieteiktās idejas nāk no dažādām pašvaldības teritorijām? Vai pieteiktās idejas attiecas uz dažāda vecuma iedzīvotājiem, dažādām tēmām (nedominē vienveidīgi projekti, piemēram, rotaļu laukumi vai āra treniņi)? Vai starp pieteiktajām idejām ir tādas, kas attiecas uz teritorijām, kurās parasti iedzīvotāji nav aktīvi? Ja pašvaldība savā ikgadējā iedzīvotāju aptaujā pajautā par to, cik daudz iedzīvotāju zina, kas ir līdzdalības budžets, tad labs indikators būs tas, ja starp respondentiem, kas zina par šo līdzdalības veidu, ir pārstāvēti dažādu sociālo grupu cilvēki.</p>
Līdzdalības budžeta noteikumi ir vienkārši, saprotami	<p>Cik daudzi no iesniegtajiem projektiem atbilst līdzdalības budžeta nolikumam? Cik daudzveidīgas grupas pārstāv projektu iesniedzēji (vai tie ir iesniedzēji ar projektu rakstīšanas pieredzi citos pašvaldības konkursos, vai arī starp tiem ir tādi, kas to dara pirmo reizi)? Vai iesniedzēju loks liecina, ka projekta idejas izstrāde ir arī pa spēkam vienkāršiem iedzīvotājiem bez speciālista līmeņa zināšanām un palīdzības? Cik daudz un par ko projektu izstrādes laikā radušies jautājumi, proti, kas rada vislielākās neskaidrības un vai tur pašvaldība nākotnē var palīdzēt atvieglot procesu?</p>
Uzticēšanās līdzdalības budžeta procesa godīgumam	<p>Cik daudz pašvaldība informē par līdzdalības budžeta procesu visā tā garumā? Cik daudz projektu iesniegts līdzdalības budžetā kopumā? Cik liela ir iedzīvotāju aktivitāte balsošanā? Cik daudz cilvēki iesaistās dažādās projektu izstrādes stadijās, īpaši, kad pašvaldība nodrošina konsultācijas par projektiem? Vai balsošanas noritējuši veiksmīgi, tās process iedzīvotāju vidū nav bijis apšaubīts (skandāli, baumas utt. – cik tās pamatotas/ vai pašvaldība pārbaudījusi)? Kāda ir iedzīvotāju atsauce piedaloties līdzdalības budžeta procesa izvērtēšanā, vai ierosinājumi pašvaldībai nolikuma izmaiņām? Cik daudz projektu tiek pieteikti nākamā līdzdalības budžeta periodā?</p>
Līdzdalības budžets sniedz gandarījumu iedzīvotājiem un pašvaldības darbiniekiem	<p>Vai balsojumā uzvarējušās idejas saņēmušas pārliecinošu iedzīvotāju atbalstu? Iedzīvotāji paši aktīvi iesaistījušies aģitēšanā par saviem pieteiktajiem projektiem, tas noticis pozitīvā, radošā veidā? Vai līdzdalības budžeta gaitā pašvaldības darbinieki iesaistījās ar interesi un izpratni, vai kopējā gaisotne bija radoša, pozitīva, uz kopīgu mērķi vērsta? Cik veiksmīgi pašvaldībai izdodas ieviest projektus, kuri uzvarējuši balsojumā bez būtiskiem administratīviem šķēršļiem un citas kavēšanās?</p>

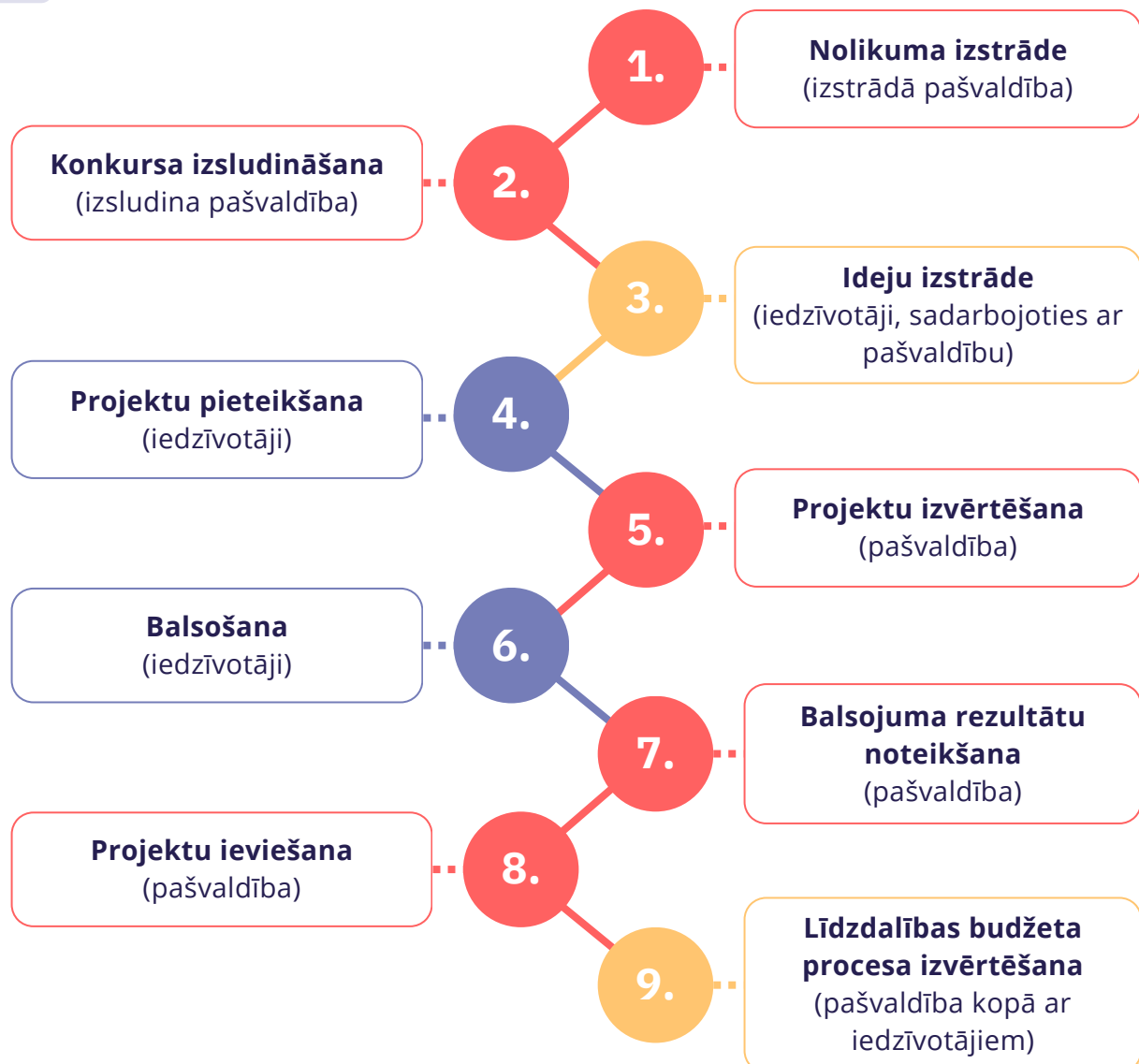
Avots: Provedus apkopotās pazīmes.

2. LĪDZDALĪBAS BUDŽETA GALVENIE POSMI

Līdzdalības budžetu dažādas valstīs ievieš atšķirīgi. Ir valstis, kur iedzīvotāji balso tikai par idejām (nevis jau izstrādātiem projektiem) un balsojumā visvairāk atbalstītās idejas pašvaldība sagatavo detalizētā projektā, lai to varētu ieviest saskaņā ar visām prasībām, pašvaldības attīstības mērķiem, budžeta iespējām. Otra pieeja, kuru izvēlējusies īstenot Latvija (saskaņā ar Pašvaldību likumu) ir, ka iedzīvotāji savu ideju sagatavo jau kā vienkāršotu projekta pieteikumu, proti, apraksta ideju, sagatavo aptuvenu izmaksu tāmi, idejas vizualizāciju un šādu projektu nodod sabiedrības balsojumam, pēc kura pašvaldība visvairāk atbalstītās idejas ievieš dabā. 3. attēlā ir norādīti galvenie posmi, kuri būtu jānodrošina līdzdalības budžeta procesā atbilstoši modelim, kuru izvēlējusies Latvija.

3. attēls: Galvenie līdzdalības budžeta procesa posmi

Avots: Providus sagatavotā shēma.

Attēlā nr.3 atspoguļotā shēma attiecas uz tipisku viena līdzdalības budžeta ciklu. Detalizēta kārtība, kā pašvaldībā tiek ieviests līdzdalības budžets, ir atkarīga no katras pašvaldības, kurai ir pienākums izstrādāt nolikumu – saistošos noteikumus un izveidot sev piemērotāko pieeju, ievērojot Pašvaldību likumā noteikto ietvaru. Vadlīniju turpinājumā aprakstīts katrs no šiem līdzdalības budžeta posmiem, izceļot svarīgākos aspektus gan no likuma regulējuma, gan no pašvaldību pieredzes, kas aptaujātas, gatavojot šīs vadlīnijas.

1. Posms: nolikuma izstrāde

Posmā svarīgākais:

- pašvaldība izstrādā līdzdalības budžeta nolikumu, izstrādes gaitā iesaistot iedzīvotājus.
- Pašvaldība izstrādā līdzdalības budžeta projektu pieteikumu paraugu.
- Pašvaldība nolemj, kādas būs līdzdalības budžeta plānošanas vienības un to sarakstu vai kartogrāfisko atspoguļojumu pievieno pašvaldības Investīciju plānam.
- Pašvaldība nosaka atbildīgo iestādi / darbinieku, kas koordinē līdzdalības budžeta procesu un atbild par līdzdalības budžeta projektu ieviešanu.

Saistošie noteikumi

Pašvaldību likums nosaka līdzdalības budžeta pamata rāmi², bet detalizētāku risinājumu jānosaka pašām pašvaldībām, izstrādājot līdzdalības budžeta nolikumu - saistošos noteikumus, kurus apstiprina pašvaldības dome. Nolikuma izstrāde ir ļoti nozīmīgs brīdis, jo tajā jārisina visi līdzdalības budžeta procesa jautājumi: kādās teritoriālajās vienībās varēs iesniegt projektu pieteikumus; kāda būs viena projekta maksimālā summa, kāda veida projektus varēs iesniegt; kas vērtēs projektu atbilstību nolikumam; kā notiks balsošana utt. Līdzšinējā pašvaldību pieredze, brīvprātīgi īstenojot līdzdalības budžetu un izstrādājot tam nolikumu, rāda, ka pašvaldības katru gadu pilnveido nolikumu, jo katrs līdzdalības budžeta ieviešanas gads nes jaunas atziņas un secinājumus.

Kas jāparedz nolikumā?

Pašvaldību likuma 61.pants nosaka pienākumu izstrādāt līdzdalības budžeta nolikumu un tajā risināt šādus jautājumus:

1. pašvaldības institūciju, kas nodrošina projektu atlasī un uzrauga līdzdalības budžeta izlietošanu;
2. projekta pieteikuma paraugu;
3. projektu iesniegšanas termiņu, kas nav īsāks par 30 dienām;
4. projektu atlasē kritērijus;
5. balsošanas veidu (klātienē, elektroniski) un kārtību;
6. balsošanas termiņu, kas nav īsāks par 14 dienām;
7. balsu skaitīšanu un īstenojamo projektu noteikšanu.

Papildus tam, kas uzskaitīts, pašvaldībai nolikumā jārisina arī citi jautājumi. Būtiskākie no tiem aprakstīti 4.attēlā.

² Pašvaldību likuma 59., 60., 61., 62.pants

4. attēls: Likuma ietvars un pašvaldību rīcības brīvība veidojot līdzdalības budžeta noteikumus

Likumā noteiktās prasības	Pašvaldība nolikumā var lemt par piemērotāko risinājumu šādos jautājumos:
<p>Projektu izvērtēšanas un līdzdalības budžeta izlietošanas uzraudzības institūcija</p> <p>Pašvaldību likuma 61.pants</p> <p>Līdzdalības budžeta nolikums ir saistošie noteikumi, kuros nosaka līdzdalības budžeta izlietošanas kārtību, tostarp: pašvaldības institūciju, kas nodrošina projektu atlasī un uzrauga līdzdalības budžeta izlietošanu.</p>	<p>Pašvaldība nolikumā nosaka projektu izvērtēšanas institūciju, tās sastāvu un pienākumus, kā arī institūciju, kura uzrauga līdzdalības budžeta izlietošanu. Tā var būt viena un tā pati institūcija vai divas dažādas.</p>
<p>Projekta pieteikumu paraugs</p> <p>Līdzdalības budžeta nolikums ir saistošie noteikumi, kuros nosaka līdzdalības budžeta izlietošanas kārtību, tostarp: projekta pieteikuma paraugu.</p>	<p>Pašvaldība var noteikt garāku termiņu, ja uzskata to par nepieciešamu.</p>
<p>Līdzdalības budžeta apjoma minimālo summu nosaka Pašvaldību likums, 59.panta otrā daļa:</p> <p>Dome gadskārtējā pašvaldības budžetā paredz finansējumu līdzdalības budžetam vismaz 0,5 procentu apmērā no pašvaldības vidējiem viena gada iedzīvotāju ienākuma nodokļa un nekustamā īpašuma nodokļa faktiskajiem ieņēmumiem, kas tiek aprēķināti par pēdējiem trim gadiem.</p>	<p>Pašvaldība var lemt par lielāku līdzdalības budžeta kopējo apmēru.</p> <p>Pašvaldība var noteikt maksimālo viena projekta budžeta apmēru.</p>
<p>Kritēriji projektiem</p> <p>Pašvaldību likums (60.panta trešā daļa):</p> <p>Projekts paredz:</p> <ul style="list-style-type: none"> • ieguldījumu pašvaldībai piederošā īpašumā, savukārt ieguldījumus citai publiskai personai vai privātpersonai piederošā īpašumā — gadījumā, kad ir saņemts attiecīgā īpašnieka saskaņojums un ieguldījums nepieciešams, lai īstenotu pašvaldības autonomās funkcijas vai brīvprātīgās iniciatīvas, • citu pašvaldības rīcību, kuras rezultātā tiek uzlabota pašvaldības autonomo funkciju vai brīvprātīgo iniciatīvu īstenošana; • projektā paredzētie ieguldījumi ir ekonomiski pamatoti, tostarp izvērtējot investīciju uzturēšanu un ilgtspējai nepieciešamo finansējumu, kā arī projekta rezultāts ir plaši pieejams iedzīvotājiem. 	<p>Pašvaldībai ir jāievēro likuma prasības, taču pašvaldība drīkst noteikt papildus kritērijus iesniedzamajiem projektiem:</p> <ul style="list-style-type: none"> • noteikt, kāda veida projektus atbalstīs - vai pašvaldība atbalstīs tikai tos, kas vērsti uz teritorijas labiekārtošanai (lielāki vai mazāki infrastruktūras projekti) vai arī cita veida projektus jeb “mīkstos” projektus (piemēram, kultūras/veselības veicināšanas pasākumi, izstādes, grāmatu iegāde bibliotēkām vai cita veida aktivitātes); • noteikt atbalstāmo projektu tematiskos virzienus, piemēram, bērniem draudzīga infrastruktūra, kultūra, sports u.c.; • paredzēt citas papildus prasības, kas nav pretrunā ar Pašvaldības likumu. Pašvaldība var noteikt, kāda veida projekti netiks atbalstīti (piemēram, projekts ir saistīts ar komercdarbības atbalstu; projekts ir saistīts ar iekškvartālu ceļu sakārtošanu; projektus, kurus nav iespēja īstenot vienā kārtā). Ir pašvaldības, kuru nolikumos paredzēts, ka gadījumā, kur kādā no teritorijām ir apstiprināts un piešķirts finansējums projektam, šajās teritorijās nevar īstenot līdzdalības budžeta konkursa projektus nākošos divus gadus (Gulbenes novada pašvaldības nolikums). <p>Pašvaldībai ir vērts periodiski pārskatīt kritērijus.</p>

<p>Projektu pieteikumu iesniedzēji Pašvaldību likuma 60.panta trešās daļas 1.punkts:</p> <p>“Projekta iesniedzējs ir fiziskā persona, kura sasniegusi 16 gadu vecumu, vai biedrība vai nodibinājums, kurā nav pašvaldības dalības”.</p>	<p>Pašvaldībai jāievēro likuma prasība. Pašvaldība nevar sašaurināt personu loku, kas var iesniegt pieteikumu, piemēram, noteikt, ka pieteikumu iesniedz vismaz 10 iedzīvotāji.</p>
<p>Balsošanas tiesības Pašvaldību likuma 60.panta ceturtais daļa:</p> <p>“Balsojumā var piedalīties pašvaldības administratīvajā teritorijā deklarētas fiziskās personas, kuras sasniegušas vismaz 16 gadu vecumu.”</p>	<p>Pašvaldībai jāievēro likuma prasība.</p>
<p>Balsošana</p> <p>Par līdzdalības budžeta izlietojumu lemj pašvaldības administratīvās teritorijās iedzīvotāji. (59.panta pirmā daļa). Par projektiem tiek organizēts balsojums (60.panta ceturtais daļa).</p>	<p>Balsošanas veids: pašvaldībai būtu svarīgi nodrošināt gan elektronisko balsošanu, gan klātienē balsošanas iespējas un atrunāt kārtību nolikumā. Piemēram, kur notiks klātienē balsošana. Vispiemērotāk klātienē balsošanu būtu rīkot elektroniskajā sistēmā, proti, ka arī klātienē balsis pašvaldības darbinieks reģistrē balsošanas sistēmā pēc personas lūguma.</p> <p>Balsošanas teritorijas: ja pašvaldība ievieš vairāku līmeņu projektus/līdzdalības budžeta plānošanas vienības, attiecīgi, tas ietekmē arī balsu skaitu, kas piešķirams balsotājam, lai varētu balsot par dažāda līmeņa projektiem un tas jāieestrādā nolikumā.</p> <p>Balsu skaits: balsu skaits, kāds pieejams vienam balsotājam ir atkarīgs no projektu teritoriālo vienību sadalījuma. Piemēram, pašvaldība var paredzēt, ka pilsētā iesniegtie projekti nekonkurē ar mazajos pagastos iesniegtajiem pagastiem, lai padarītu taisnīgāku situāciju tām teritorijām, kurās iedzīvotāju blīvums un skaits ir zemāks. Šādā gadījumā nepieciešams ieviest vairākas balsis, lai iedzīvotāji var nobalsot gan par pilsētas līmeņa projektiem, gan mazo pagastu projektiem. Pašvaldība var lemt neierobežot balsu skaitu, bet ierobežot, ka par vienu projektu var nobalsot vienu reizi, attiecīgi, iedzīvotāji var nobalsot par visiem projektiem, kurus atbalsta. Pašvaldība var izvēlēties arī pieeju, ka iedzīvotājam ir pieejama tikai viena balss. Rezumējot, ir iespējami dažādi modeļi. Piemēram, balsotājam var būt 3 balsis, ko var nodot par vienu vai vairākiem projektiem.</p> <div style="border: 2px solid red; border-radius: 15px; padding: 10px; margin-top: 10px;"> <p> SVARĪGI</p> <p>Pašvaldībām jāņem vērā vienotā elektroniskās balsošanas rīka sniegtās iespējas balsošanas nodrošināšanā.</p> </div>

<p>Balsošanas termiņš</p> <p>Pašvaldību likuma paredz, ka nolikumā jānosaka balsošana termiņš, kas nav īsāks par 14 dienām.</p>	<p>Pašvaldība nolikumā var noteikt garāku termiņu (vairāk kā 14 dienas), kura laikā iedzīvotāji var nobalsot par iesniegtiem projektiem.</p>
<p>Projektu īstenošana</p> <p>Pašvaldību likuma 62.pants: 1. Projektu īsteno pašvaldība. 2. Projektu uzsāk triju mēnešu laikā pēc projektu konkursa rezultātu paziņošanas un īsteno divu gadu laikā.</p>	<p>Pašvaldībai jānodrošina likuma izpilde.</p>

SVARĪGI

Pašvaldībai ir pienākums saistošo noteikumu projektus nodot sabiedrības apspriešanai³. Svarīgi, lai šī nolikuma apspriešana nenotiktu formāli, bet apspriedes notiktu aktīvi, iesaistot iedzīvotājus, rīkojot darba grupas, darbnīcas – jebkādas aktīvas līdzdalības metodes. Iesaistoša pieeja palīdzēs izstrādāt nolikumu, kas iedzīvotājiem ir pieņemamāks, labāk saprotams. Līdz šim vairākas Latvijas pašvaldības, izstrādājot savus nolikumus, ir iesaistījušas NVO pārstāvjus un aktīvās kopienas⁴.

“Labs iedzīvotāju priekšlikums [projekta ideja] ir tāds, kas padara pilsētu ērtu, funkcionālu un pievilcīgu mums visiem.”

Helsinku pašvaldības formulējums tam, kas ir labs iedzīvotāju priekšlikums līdzdalības budžeta procesā.

3 Piemēram, Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrijas izdotajos metodiskajos materiālos par saistošo noteikumu paskaidrojuma raksta izstrādi (kādas teritoriālajās vienībās varēs iesniegt projektu pieteikumus; kāda būs viena projekta maksimālā summa, kāda veida projektus varēs iesniegt; kas vērtēs projektu atbilstību nolikumam; kā notiks balsošana utt. Līdzšinējā pašvaldību pieredze, brīvprātīgi īstenojot līdzdalības budžetu un izstrādājot tam nolikumu, rāda, ka pašvaldības katru gadu pilnveido nolikumu, jo katrs līdzdalības budžeta ieviešanas gads nes jaunas atziņas un secinājumus.) ir norādīts, ka paskaidrojuma rakstā jānorāda izstrādes gaitā veiktās konsultācijas ar privātpersonām un institūcijām norādot: sabiedrības pārstāvjus (tostarp biedrības, nodibinājumi, apvienības u.tml.), ar kuriem notikušas konsultācijas saistošo noteikumu izstrādes procesā; izmantoto sabiedrības līdzdalības veidu (lai atspoguļotu, kā pašvaldības ir centusies sasniegt mērķgrupu, kā arī noskaidrot pēc iespējas plašākas sabiedrības viedokli); sabiedrības pārstāvju izteiktos priekšlikumus un iebildumus, norādot, kuri no tiem ņemti vērā; par saistošo noteikumu projektu saņemtos viedokļus pēc saistošo noteikumu projekta publicēšanas sabiedrības viedokļa noskaidrošanai, to apkopojumu un izvērtējumu (iesniedzēji, vērā ņemtie viedokļi, vērā neņemtie viedokļi, pamatojums); no institūcijām saņemtos viedokļus un atzinumus, to apkopojumu un izvērtējumu (vērā ņemtie viedokļi, vērā neņemtie viedokļi, pamatojums) – gan tādus, kas saņemti, pamatojoties uz normatīvajos aktos noteiktu pienākumu, gan lūgti pēc pašvaldības iniciatīvas, gan sniegti pēc institūcijas iniciatīvas; informāciju par cita veida saziņu un konsultācijām, ja tādas bijušas.

4 Piemēram, Bauskas novada pašvaldība pavadrakstā norāda, ka “nolikuma izstrādes gaitā ir notikušas vairākas sanāksmes, piesaistot nevalstiskā sektora pārstāvjus un aktīvākās iedzīvotāju kopienas”, arī Ķekavas novada pašvaldība norāda, ka saistošo noteikumu izstrādes gaitā ir notikušas vairākas sanāksmes, piesaistot nevalstiskā sektora pārstāvjus un aktīvākās iedzīvotāju kopienas”.

2. Posms: līdzdalības budžeta konkursa izsludināšana

Posmā svarīgākais:

- pašvaldība sagatavo un īsteno informēšanas kampaņu, lai izskaidrotu iedzīvotājiem, kas ir līdzdalības budžets un kā iedzīvotāji tajā var iesaistīties.
- Pašvaldība informē savus darbiniekus, dažādu jomu speciālistus par to, kas ir līdzdalības budžets un kā tas ietekmēs pašvaldības darbinieku darba pienākumus.

Komunikācijai par līdzdalības budžeta procesu – tā būtību un nosacījumiem ir izšķiroši svarīga, īpaši pirmajos gados, kamēr sabiedrība to vēl tikai iepazīst. Tādēļ tā šajās vadlīnijās līdzdalības budžeta konkursa izsludināšana ir izcelta kā atsevišķs posms.

Komunikācijas uzdevums līdzdalības budžeta projektu konkursa izsludināšanas posmā ir divējāds:

1. ir jāizskaidro lietas būtība – kas vispār ir līdzdalības budžets;
2. jāiedrošina iedzīvotājus iesaistīties ar savām idejām, izstrādā pieteikumus, proti, jāpanāk rīcība.

Pirmajā līdzdalības budžeta gadā šis informatīvais darbs ir īpaši svarīgs - jo vairāk cilvēku būs informēti, jo lielāka iespēja saņemt vairāk projektu pieteikumus un arī sasniegt pietiekami augstu balsošanas aktivitāti, lai lēmumu par to, kā sadalāmi pašvaldības līdzdalības budžeta resursi pieņemtu pēc iespējas plašāks iedzīvotāju loks. Ar katru nākamo līdzdalības budžeta gadu šis posms no pašvaldības prasīs arvien mazāku ieguldījumu, jo iedzīvotāji to labi atpazīst un tik plašs skaidrojums vairs nebūs nepieciešams.

Kā izskaidrot, kas ir "līdzdalības budžets"?

Pašvaldībai ir uzdevums sarežģīto jēdzienu izskaidrot iedzīvotājiem vienkārši, tā, lai tas būtu saprotams arī tiem iedzīvotājiem, kas līdz šim sabiedriskajās aktivitātēs nav nekad iesaistījušies, maz zina par tādām.

Dažas idejas dažādām mērķauditorijām:

Vieglajā valodā:

- Līdzdalības budžets ir pašvaldības nauda, ar kuru cilvēki var uzlabot apkārtējo vidi.
- Līdzdalības budžets ir pašvaldības nauda, ar kuru cilvēki var uzlabot dzīvi pašvaldībā.

Plašākai auditorijai:

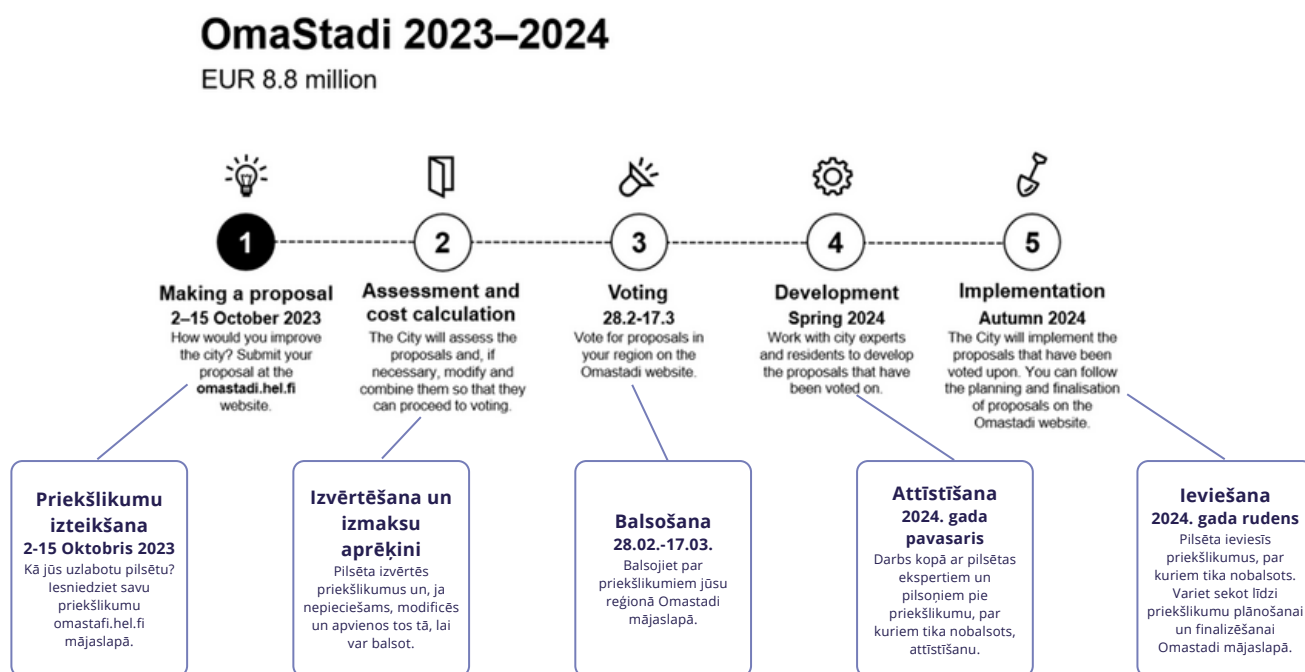
- Līdzdalības budžets ir sabiedrības iespēja ierosināt priekšlikumus, kā uzlabot dzīvi pašvaldībā un par tiem balsot.
- Līdzdalības budžets dod iespēju iedzīvotājiem izlemt par to, kā pašvaldības attīstībai tiek izmantota daļa no pašvaldības budžeta.
- Līdzdalības budžets ir iespēja iedzīvotājiem tieši ietekmēt, kur pašvaldība iegulda daļu no sava budžeta.
- Līdzdalības budžets ir iespēja iedzīvotājiem tieši ietekmēt, kādus vides uzlabojumus pašvaldība ievieš tuvākajā apkaimē, pagastā, pilsētā.

Jāatceras, ka pašvaldībām nav obligāti jālieto apzīmējums “līdzdalības budžets”, tam var izmantot kādu īpašu saukli vai arī izveidot jaunu zīmolu, kas ir vienkāršāks un ilgāk paliek cilvēku atmiņā. Piemēram, Rīgas valstspilsētas pašvaldība 2023.gadā informēšanas kampaņā lietoja saukli “Esi noteicējs savā apkaimē!” “Dod idejai savu balsi!” “Balso par apkaimju attīstības iecerēm!” Savukārt Somijas galvaspilsētā Helsinkos pašvaldība lēma šo procesu apzīmēt kā “Mana pilsēta” (Oma stadi – somu valodā) un izmanto saukli, ka “Sapņu Helsinki top kopā. Mana pilsēta!”

Kā izskaidrot līdzdalības budžeta gaitu?

Līdzdalības budžeta uzsākšanas posmā svarīgi vienkāršotā veidā izskaidrot līdzdalības budžeta gaitu, proti, izskaidrot, kas kurā no posmiem notiks un kādi būs katra no posmiem termiņi. Parasti šim nolūkam labi noder vizuāls atainojums procesam, infografika. 5.attēlā redzams, kā līdzdalības budžeta gaitu saviem iedzīvotājiem skaidroja Somijas galvaspilsēta Helsinki.

5. attēls: Piemērs, kā Helsinku pašvaldība (Somija) skaidro līdzdalības budžetu (2023.gads)

Avots: Ekrānšāviņš no Helsinku līdzdalības budžetam veltītās mājas lapas.

Ja pašvaldība līdzdalības budžetam izmanto speciālu tīmekļa vietni, svarīgi, ka tajā var detalizētāk izlasīt par katru no posmiem, atrast nolikumu, projekta pieteikuma veidlapu, kontaktinformāciju utt. Tāpat pašvaldība savā tīmekļa vietnē var publicēt visu skaidrojošo informāciju par līdzdalības budžeta procesu, visiem, kuriem ir interese uzzināt detaļas.

Dažas idejas, kā informēt iedzīvotājus:

vides reklāmas – sabiedriskā transporta pieturvietas; digitālās reklāmas; informācija pašvaldības iestādēs (tai skaitā QR kods, kas palīdz atrast plašāku informāciju internetā, balsošanas platformu utt.);

video: pašvaldības iedzīvotājiem atpazīstamu personu iesaistīšana, cilvēcīgi skaidrojot sabiedrības iesaistes nozīmi, līdzdalības budžeta ideju, piemēram, pašvaldības vadītājs, iestāžu vadītāji vai kopienu aktīvisti īsos video uzrunā iedzīvotājus iesaistīties līdzdalības budžeta procesā.

Sociālie mediji – visas aktuālākās informācijas publicēšana, video rullīšu publicēšana, atbildēšana uz jautājumiem, video tiešraides utt.

Pašvaldības informatīvie materiāli, mobilo telefonu aplikācijas iespējas (ja pašvaldībai tāda ir).

SVARĪGI

Informēšanas kampaņām ir jābūt pēc iespējas vienkāršākām. Divi ieteikumi, ko vērts paturēt prātā:

**Balsij ir
nozīme!**

1. vēstījumā iedzīvotājiem iesakām balstīties uz līdzdalības budžeta svarīgāko aspektu, proti, ka ikvienai balsij ir nozīme. Pētījumi parāda, ka iedzīvotājus no līdzdalības visbiežāk attur bezpalīdzības, nolemtības sajūta, ka iesaistīšanās neko nemaina. Šis ir līdzdalības veids, kur šī ietekme ir acīmredzama un taustāma.
2. Plānojot komunikāciju aktivitātes aicinām atcerēties, ka iedzīvotāji ir dažādi, tāpēc būtu svarīgi informatīvos materiālus veidot arī vieglajā valodā.

3. Posms: ideju izstrāde

Posmā svarīgākais:

- pašvaldība palīdz iedzīvotājiem izstrādāt līdzdalības budžeta projektus: rīko darbnīcas, informācijas dienas u.c. pasākumus;
- pašvaldība nodrošina kontaktpersonu, ar kuru iedzīvotāji var sazināties neskaidrību gadījumā;
- pašvaldības speciālisti iesaistās izstrādes procesā, sniedzot savu ekspertīzi, palīdz iedzīvotājiem attīstīt savas projektu idejas.

No tā, cik labi pašvaldība pati būs sagatavojusies ideju izstrādes posmam, lielā mērā būs atkarīgs, cik labi sagatavotas būs iedzīvotāju iesniegtās idejas projektu pieteikumos. Ja šis posms tiks izlaists vai aprobežosies tikai ar vienvirziena komunikāciju (izsūtīta informācija, izkārts plakāts), liela iespēja, ka iedzīvotāju pieteiktajām idejām būs kādi trūkumi, kas var apdraudēt šo ideju nonākšanu līdz balsojumam vai pašai pašvaldībai radīt lielus izaicinājumus, kā ideju ieviest. Tad iedzīvotāju vilšanās būs neizbēgama. Tādēļ ideju izstrādes posma galvenais uzdevums ir radīt labvēlīgus apstākļus un nodrošināt pašvaldības atbalstu iedzīvotājiem savu ideju izstrādei, lai tās padarītu pēc iespējas precīzākas, kvalitatīvāk izstrādātas un īstenojamas.

Šajā posmā pašvaldības atbildība ir parūpēties par to, lai:

1. no pašvaldības puses iedzīvotājiem būtu iespēja vērsties pie dažādu jomu speciālistiem;
2. saziņai būtu pieejams līdzdalības budžeta koordinators, pie kura noskaidrot visus jautājumus par projektu izstrādi, iesniegšanas procesu utt.;
3. būtu pieejami dažādi atbalsta materiāli – paraugi, cenu lapas, kas iedzīvotājiem palīdz sagatavot tāmi.

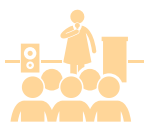
Ideju izstrādes process

Iespējas, kā konsultēt iedzīvotājus ir ļoti plašas. Daži piemēri:

Apspriedes/pasākumi – kuru uzdevums ir nodrošināt konsultācijas potenciālajiem ideju iesniedzējiem dažādos veidos:

- Konsultācijas par projekta ideju: iesniedzēji var vienkopus satikt visus pašvaldību speciālistus, Iedzīvotāju padomju pārstāvjus (ja tādas izveidotas), lai saņemtu konsultācijas par savu projekta pieteikumu.
- Atgriezeniskā saite par projekta ideju: iesniedzēji var prezentēt savas sākotnējās ieceres pašvaldības speciālistiem, Iedzīvotāju padomju pārstāvjiem (ja tādas izveidotas), citiem interesentiem un saņemt par tām komentārus, ieteikumus un pēc šīm konsultācijām pieslīpēt pieteikumu.

Darbnīcas, kurās pašvaldība aicina kopā radīt idejas, piemēram, pašvaldība prezentē savas tuvāko gada attīstības ieceres, kā arī iezīmē galvenās problēmas katrā no pašvaldības teritorijām un šai informatīvajai daļai seko darbs grupās, kur iedzīvotāji/ nevalstiskās organizācijas izstrādā idejas, kas būtu piemērotākās, ņemot vērā pašvaldības iezīmēto situāciju. Ja pašvaldībā ir izveidotas Iedzīvotāju padomes, svarīgi, ka arī padomju pārstāvji tiek iesaistīti šajā darbā, jo ikdienā biežāk saskaras pašvaldības jautājumiem.

Konsultāciju dienas – iedzīvotāji var norādītajos laikos konsultēties ar pašvaldības speciālistiem par pieteikuma sagatavošanu, noskaidrot neskaidros jautājumus.

Konsultāciju tālrunis, kur iedzīvotāji var noskaidrot sev vajadzīgo informāciju, ja rodas kādi jautājumi par pieteikumu utt.

Ko var panākt ar labu izstrādes posmu?

Šādi konsultāciju pasākumi ir svarīgi, lai:

pieteiktās idejas būtu patiesi saistošas, piedāvātu jaunus, radošus risinājumus, apzinoties visus svarīgākos faktoros, kas ietekmē to izpildi;

novērstu risku, ka tiek pieteikti vienvēidīgi projekti;

ievirzītu iedzīvotājus domāt par pašvaldības kopējo attīstību, ieraugot savu vajadzību starp visām citām vajadzībām pašvaldības attīstības kontekstā;

mazinātu risku, ka tiek iesniegti ļoti dārgi, nereāli projektu ideju pieteikumi, kuri neatbilst kritērijiem un jāizslēdz no tālākā procesa, radot vilšanās sajūtu vai neapmierinātību attiecīgajā sabiedrības grupā;

pašvaldības speciālisti jau laicīgi būtu iesaistīti līdzdalības budžeta procesā un zinātu, kāda veida projektu ieceres ir gaidāmas, kā tās ieviešamas un arī šie pašvaldības speciālisti būtu ar labu izpratni par līdzdalības budžeta procesu, tai skaitā, savu lomu – būt par atbalstošu ekspertu iedzīvotājiem ideju izstrādē.

4. Posms: projektu pieteikšana

Posmā svarīgākais:

- pašvaldība ir nodrošinājusi ne vien projekta pieteikuma veidlapu, bet arī paraugtāmi vai citā veidā palīdz iedzīvotājiem pie tāmes izstrādes (nodrošina tipiskāko izmaksu kategoriju aptuvenās izmaksas vai padomus, kāda veida izmaksas jāparedz, tāmējot dažāda tipa projektus).
- Pašvaldība informē iedzīvotājus par saņemtajiem projektu pieteikumiem.

Pašvaldību likumā nav noteikts, cik detalizēti projekti ir jāizstrādā, taču ir noteikts, ka pašvaldībai jāizstrādā projekta pieteikuma paraugs. Pašvaldībai jāatrod piemērotākais risinājums, lai projekta pieteikums būtu pietiekami detalizēts, proti, dod pietiekami skaidru priekšstatu par projektu un tā parametriem, vienlaikus detalizācijas pakāpe nevar būt pārāk augsta, jo tas uzliek nepamatoti lielu slogu uz iedzīvotāju kā iesniedzēju pleciem un var atturēt vispār no pieteikuma iesniegšanas.

Apskatot pašvaldību līdzšinējo praksi jāsecina, ka no projekta iesniedzēja projekta pieteikumā tiek sagaidīta šāda informācija par projektu:

- projekta idejas nosaukums;
- informācija par iesniedzēju (vārds, uzvārds, kontaktārunis, e-pasts);
- informācija par projekta īstenošanas vietu;
- īss projekta apraksts (tai skaitā par sabiedrības ieguvumu, īstenojot projekta ideju);
- provizorisks projekta īstenošanas izmaksas, norādot aptuvenas projekta īstenošanas izmaksu aplēses un pievienojot tāmi;
- dažviet tiek lūgts pievienot vizualizācijas, skices un citus uzskates materiālus.
- Rīgas pašvaldība laika gaitā ir papildinājusi pieteikuma veidlapu ar papildu sadaļu, kur iesniedzējs atzīmē vai piekrīt/nepiekrīt projekta īstenošanai nepilnā apmērā (iemesls tam var būt neprecīza tāme, nepietiekams finansējums, teritorijas plānojuma apgrūtinājumi, kad nepieciešama lokācijas maiņa utt.).

SVARĪGI

- Pieteikuma veidlapai jābūt pietiekami vienkāršai, lai iedzīvotājiem, būtu pa spēkam to aizpildīt un nebūtu jāsniedz pārlietu daudz informācijas, kas var atturēt iedzīvotājus no pieteikuma sagatavošanas.
- Ja pašvaldība savā tīmekļa vietnē ievieto tāmes paraugu, tas jāveido formātā, kas ērti ļauj operēt ar skaitļiem, atvieglo tāmes sagatavošanas procesu, piemēram, Excel vai līdzīgs formāts.

- Labā prakse būtu izstrādāt paraugtāmi vai skaidrojumu, kāda veida izmaksas ir jāiekļauj tāmē atbilstoši projekta veidam. Tas projektu iesniedzējiem atgādinātu padomāt par visām izdevumu pozīcijām, kuras attiecas uz projekta īstenošanu un sagatavot tāmi, kas atbilst reālām izmaksām. Līdzšinējā pašvaldību prakse liecina, ka pašvaldības projekta pieteikuma veidlapā jau norāda, kāda veida izdevumus tāmē ir jāiekļauj. 6.attēlā atspoguļots viens no piemēriem, šādu paraugtāmes veidlapu izmantojusi Rīgas valstspilsētas pašvaldība.
- Laba prakse būtu, ja pašvaldības atbildīgie darbinieki veic katra projekta, kurš atbilst nolikuma prasībām, izdevumu aptuveno aplēsi, precizējot projekta izmaksas. No projektu iesniedzēja nevar gaidīt precīzu izmaksu aplēsi, jo ne visi iedzīvotāji zinās kāda veida izdevumu kategorijas tāmē ir jāiekļauj, var kļūdīties aprēķinos utt. Svarīgi šo pārrēķināšanu veikt projektu izvērtēšanas fāzē, lai mazinātu risku, ka projekta īstenošanas fāzē atklājas, ka tā izmaksas ir ievērojami pieaugušas. Dažās pašvaldībās sāk veidoties prakse, ja pārrēķinātas jeb precizētās izmaksas nepārsniedz noteiktu procentu no maksimālās projektam pieejamās summas (10-15% Rīgā, vai 30% Cēsu novadā), projekts tiek virzīts tālāk un nodots uz sabiedrības balsojumu.
- Pašvaldībai, izskatot pieteikumus, būtu jāaplēš projektu ikgadējās uzturēšanas izmaksas un vai tās ir samērīgas kā īstermiņā, tā ilgākā laika nogrieznī.

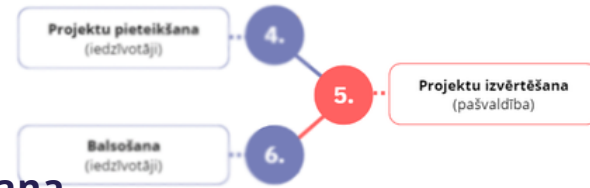
6. attēls: Skaidrojums tāmes sagatavošanai

Projekta idejas īstenošanai iespējami nepieciešamais finansējums				
Paredzamās darbu izmaksas:				
Darbu veids vai konstruktīvā elementa nosaukums, apraksts	Cena par vienību, EUR (bez PVN)	Vienību skaits	Kopējā cena, EUR (bez PVN)	Piezīmes
Projektēšana un autoruzraudzība ¹				
Būvuzraudzība ²				
	PAVISAM KOPĀ BEZ PVN			
	PVN			
	PAVISAM KOPĀ AR PVN			

¹ **Vismaz** 10 % no projekta īstenošanas izmaksām.

² **Vismaz** 3 % no projekta īstenošanas izmaksām.

Avots: Rīgas pilsētas līdzdalības budžeta projektu anketa (pieejama šeit - <https://www.riga.lv/lv/lidzdalibas-projekti>)

5. Posms: projektu vērtēšana

Posmā svarīgākais:

- pašvaldība ir izveidojusi līdzdalības budžeta konkursa vērtēšanas komisiju un tās sastāvā iesaista ne vien pašvaldības speciālistus, bet arī NVO, ekspertus.
- Pašvaldības speciālisti novērtē projektu ideju īstenošanas iespējas un sniedz savu atzinumu komisijai par projektu īstenošanu, pamatojot savu viedokli.
- Vērtēšanas komisija izvērtē projektu atbilstību līdzdalības budžeta nolikumam un lemj, kuri projekti nododami sabiedrības balsojumam.

Pašvaldību likums nenosaka kārtību, kā pašvaldībai iesniegtie projekti ir jāvērtē. Pašvaldības pašas lemj, kā notiek projektu izvērtēšana. Visbiežāk līdzdalības budžeta konkursā iesniegtos projektus, pirms tie nonāk sabiedrības balsojumā, izvērtē vērtēšanas komisija.

Komisijas pamata uzdevums ir pārlicināties, vai iesniegtie projekti atbilst nolikuma prasībām un definētajiem kritērijiem un nododami sabiedrības balsojumam.

Vienlaikus, komisijas kompetencei būtu jābūt plašākai, proti, tai jādarbojas kā iedzīvotāju atbalsta institūcijai:

- tajos gadījumos, kad iesniegtie projekti, kuri kopumā atbilst nolikuma kritērijiem, taču satur kādas nepilnības. Tad komisijai kopā ar atbildīgajām pašvaldības amatpersonām jāmeklē risinājumus, kā pēc iespējas novērst šīs nepilnības (piemēram, saprotot, kāda ir projekta reālā tāme, noskaidrojot, vai projekta īstenošana var notikt citā ne projekta pieteikuma norādītajā vietā). Piemēram, Bauskas novada pašvaldība ir piešķīrusi komisijai tiesības veikt projekta izmaksu tāmes korekciju, pamatojoties uz ekspertu un institūciju atzinumiem⁵. Savukārt Cēsu novada pašvaldībā izveidotajai komisijai ir tiesības veikt projekta pieteikumā matemātisku aprēķinu kļūdu labojumus, informējot par to Iesniedzēju⁶. Precizējumi var būt nepieciešami arī uz citiem projekta pieteikuma aspektiem.
- Rosināt apvienot vienā projektā līdzīgus projektus (ja tie nākuši no vienas apdzīvotās teritorijas un ja komisijas ieskatā, no tā būtu lielāks ieguvums sabiedrībai), vai rosināt cita veida projektu salāgošanu, šajā procesā iesaistot pašus iesniedzējus.

Pašvaldība var noteikt komisijai arī citas tiesības.

Komisijas sastāvs. Komisijā būtu vērts iekļaut pašvaldības speciālistus, kas strādā ar pašvaldības attīstības jautājumiem, juridisko, finanšu vadības kompetenci un citus, atkarībā no līdzdalības budžeta nolikumā definētajiem projektu atbilstības kritērijiem. Svarīgi komisijas darbā iesaistīt arī

⁵ Bauskas novada līdzdalības budžeta nolikuma 22.3 punkts, pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/348037-bauskas-novada-lidzdalibas-budzeta-nolikums?&search=on>

⁶ Cēsu novada līdzdalības budžeta nolikuma 25.3. punkts, pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/342426#p8>

sabiedrības pārstāvjus, lai komisijas darbību padarītu atklātu sabiedrībai, kā arī līdzsvarotu viedokļus par projektu pieteikumiem. Piemēram, pašvaldības speciālistiem drošāk būs kādu projektu noraidīt, ja tajā ir kādi riski vai nepilnības, kuras iespējams novērst, jo tas saistās ar papildu darbu pie projekta pieteikuma. Šādos gadījumos ir īpaši svarīgi, ka klāt piedalās arī ar pašvaldību nesaistīti komisijas locekļi, kuri var uz šiem riskiem, nepilnībām skatīties neatkarīgi, līdzsvarot tos ar ieguvumiem sabiedrībai, palīdzot pieņemt izsvērtu lēmumu. Piemēram, Balvu novada līdzdalības budžeta komisijā ir trīs Balvu novada pašvaldības pārstāvji un divu NVO pārstāvji, savukārt Rīgā komisijā darbojas 4 Rīgas apkaimju alianses pārstāvji un 1 NVO pārstāvis no Rīgas domes un NVO Memoranda padomes.

SVARĪGI

- Visiem komisijas darbiniekiem, uzsākot projektu vērtēšanu, jāapliecina, ka novērsīs interešu konflikta riskus – nepiedalīsies projektu vērtēšanā tajos gadījumos, kur varētu tikt apšaubīta komisijas locekļa objektivitāte, piemēram, kur projekta iesniedzējs ir ģimenes loceklis vai kolēģis, vai pastāv kādi citi apstākļi. Šādos gadījumos komisijas loceklim nebūtu jāpiedalās attiecīgā projekta vērtēšanā.
- Pašvaldības izveidotu komisiju darbību nosaka Pašvaldību likuma 53.pants. Arī līdzdalības budžeta komisijas darbībā jānodrošina likuma prasības, tai skaitā, jānodrošina atklātība (par savu darbu plaši jāinformē sabiedrība, jāpublicē sēžu protokolus, ja iespējams, arī sēžu tiešraidi/ierakstus).
- Pašvaldībai ieteicams publicēt arī visu speciālistu atzinumus par projektu, lai sabiedrība var izsekot, kā pieņemts lēmums, kā arī izglītoties par aspektiem, kurus svarīgi ņemt vērā, ja nākotnē vēlas iesniegt līdzīga veida projektu.

Izvērtēšanas gaita

Ikvienam projektam, pirms tas tiek virzīts uz sabiedrības balsojumu, ir caurskatījusi atbildīgā pašvaldības amatpersona vai eksperts un pārbaudījis:

- vai sagatavotajā tāmē ir ietvertas visas izdevumu kategorijas;
- vai projektu var īstenot noteiktajā vietā (piedāvājot alternatīvos risinājumus, ja iespējams);
- vai projekta ideja saskan/ nav pretrunā ar pašvaldības plāniem, kurus tā īsteno tuvākā laikā;
- vai teritorijas attīstības plānojums atļaut veikt projektā iecerētās idejas;
- vai ir kādi citi ierobežojumi, kas var kavēt projekta īstenošanu (piemēram, teritorijas applūšanas risks, drošības apsvērumi).

Ja šāda priekšizpēte nebūs veikta, var rasties risks, kad pašvaldībai ir jāīsteno projekts, kuru atbalsta iedzīvotāji (projekts saņēmis lielu iedzīvotāju atbalstu), bet tā īstenošana nav iespējama. Divas biežāk izmantotās vērtēšanas pieejas, kā izskata projektu pieteikumus, aprakstītas 7.attēlā.

7. attēls: Līdzdalības budžeta projektu pieteikumu izvērtēšanas organizēšanas iespējas

Vienkāršota vērtēšana	Divpakāpju vērtēšana
Vērtēšanas komisija izskata visus projektu pieteikumus un izvērtē to atbilstību nolikuma prasībām, tad uzklausa pašvaldības speciālistu komentārus komisijas sēdē un pieņem lēmumu par projektu virzīšanu balsošanai.	Vērtēšanas komisija sanāk vairākkārt. Pirmajā sēdē izvērtē pieteikto projektu atbilstību nolikuma prasībām un projektus, kuri tām atbilst, nodod izvērtēšanai pašvaldības atbildīgajiem speciālistiem atzinumu sniegšanai, tāmju precizēšanai utt. (tas var aizņemt 1-2 mēnešus). 1. 2. Komisija sanāk atkārtoti, izvērtē saņemtos atzinumus, lemj par projektiem, kuri virzāmi balsošanai.
Piemēri: Cēsu novada pašvaldība, Bauskas novada pašvaldība.	Piemērs: Rīgas valstspilsētas pašvaldība.

Avots: Providus.

SVARĪGI

Ja līdzdalības budžeta konkursam iesniegts projekts, kura īstenošana paredzēta privātpersonai piederošā īpašumā, tad pirms projekts tiek nodots sabiedrības balsojumam, ir jāsaņem attiecīgā īpašnieka saskaņojums vai piekrišana par projekta īstenošanu īpašumā. Nav noteikts paraugs kā saskaņojums ir jānoformē, bet skaidrs, ka tajā ir jābūt īpašnieka piekrišanai tieši konkrēta projekta īstenošanai īpašumā un apliecinājumam, ka īpašnieks iepazīsies un saprot līdzdalības budžeta konkursa projekta saturu un būtību.

Vai iedzīvotāju padomes ir iesaistītas projektu vērtēšanā?

Pašvaldībās, kuras ir izveidojušas Iedzīvotāju padomes, ir vērts līdzdalības budžeta procesā iesaistīt arī Iedzīvotāju padomju pārstāvjus. Iedzīvotāju padomes var:

darboties līdzdalības budžeta konkursā iesniegto projektu vērtēšanās komisijā un līdzdarboties projektu administratīvo prasību izvērtēšanā;

apzināt iedzīvotāju vajadzības, viedokli par līdzdalības budžeta nolikumu, sniedzot priekšlikumus tā uzlabošanai, kā arī lai analizētu iepriekšējo līdzdalības budžeta cikla rezultātus – cik lielā mērā ieviestais projekts ir izmantots, vai iedzīvotāji ir apmierināti ar projekta kvalitāti utt.

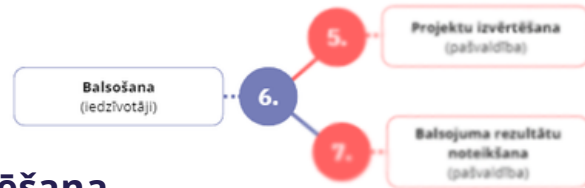

palīdzēt iedzīvotājiem radīt labākos projektus – iedzīvotāju padomes var iesaistīties dažādās koprades aktivitātēs, konsultācijās, lai palīdzētu iedzīvotājiem izstrādāt idejas, radošus risinājumus.

SVARĪGI

Iedzīvotāju padomēm NAV pilnvaru noraidīt līdzdalības budžeta projektus. Līdzdalības budžeta procesā lēmumu pieņem paši iedzīvotāji ar savu balsojumu. Iedzīvotāju padomei nav tiesību iejaukties šajā procesā, izslēdzot kādus no projektiem tādēļ, ka Iedzīvotāju padomei tas nešķiet nepieciešams vai ideja nepatīk. Ja Iedzīvotāju padomēm būs iespēja izslēgt kādus projektus, tad process kļūs necaurskatāms, neparedzams, jo tajā bez objektīvajiem kritērijiem, kas noteikti nolikumā, projekti tiks vērtēti pēc vēl kādiem, iepriekš nezināmiem kritērijiem, subjektīviem apsvērumiem (piemēram, personīgas simpātijas vai tieši otrādi – nepatika, politiskā konkurence). Sabiedrības uzticēšanās šādam procesam var būtiski sarukt.

6. Posms: balsojuma organizēšana

Posmā svarīgākais:

- pašvaldība nodrošina elektroniskās balsošanas un klātienē balsošanas iespējas iedzīvotājiem.
- Pašvaldība plaši informē iedzīvotājus par balsošanas iespējām.
- Pašvaldība informē iedzīvotājus balsošanas gaitu, iedzīvotāju līdzdalību.

Kurš var balsot?

Pašvaldības administratīvajā teritorijā deklarētas fiziskās personas, kuras sasniegušas vismaz 16 gadu vecumu. (Pašvaldību likuma 60.panta ceturrtā daļa)

Kā var balsot?

Pašvaldību likums nosaka, ka par projektu pieteikumiem ir organizējams balsojums, taču detalizētāks risinājums pašvaldībām jāparedz nolikumā, nosakot balsošanas veidu – klātienē un/vai elektroniski un balsošanas kārtību. Balsošanas termiņš nevar būt īsāks par 14 dienām, savukārt balsu skaitīšanu un īstenojamo projektu noteikšanu pašvaldība arī detalizē savā nolikumā. (Pašvaldību likuma 61.pants).

Līdz šim pašvaldības nodrošināja abas iespēja – gan elektronisko balsošanu, gan balsošanu klātienē. Šī būtu vēlama prakse arī turpmāk, jo tādā veidā balsošanā var iesaistīties plašāks iedzīvotāju loks.

Klātienē balsošanu visbiežāk nodrošina pašvaldības pagasta pārvaldē, bibliotēkā, klientu apkalpošanas centros, kur atbildīgajam darbiniekam ir piekļuve elektroniskajam balsošanas rīkam un attiecīgi tiek ievadīts balsojuma rezultāts, lai visas nodotās balsis uzkrātos elektroniski, kā arī nodrošinātu, ka persona nebalso atkārtoti (ja nolikums to liedz). Dažas pašvaldības līdz šim klātienē balsošanai izmantoja arī balsošanas talonus, taču tas ievērojami apgrūtināja pašvaldības darbu balsojuma rezultātu apkopošanā, jo pašvaldībai bija jāveic manuāls darbs, lai pārliecinātos, vai persona ir deklarēta attiecīgajā pašvaldībā, tiesīga balsot un vai to jau nav izdarījusi.

Vienots IT risinājums – elektroniskās balsošanas platforma

2025.gadā visām pašvaldībām būs pieejams elektroniskās balsošanas rīks, ko nodrošina Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrija. Tas dos iespēju iedzīvotājiem elektroniski nobalsot par iesniegtiem projektiem, atvieglojot balsošanas organizēšanas darbu pašvaldībās.

Tā kā sagaidāms centralizēti veidots IT risinājums, uzmanība vadlīnijās elektroniskās balsošanas kārtības nodrošināšanai lielā mērā ir atkarīga no šī risinājuma tehniskajām iespējām, tādēļ kādi īpaši ieteikumi šajās vadlīnijās par elektronisko balsošanu nav iekļauti.

Klātienēs balsošanas nodrošināšanai ieteicams:

- **izvēlēties tādas balsošanas vietas, kuras visbiežāk apmeklē iedzīvotāji**, piemēram, bibliotēkas, pašvaldības administrācijas telpas, klientu apkalpošanas centri;
- **dot iespēju iedzīvotājiem nobalsot dažādos laikos**, piemēram, iedzīvotāji varētu vēlēties balsot pēc darba laika (pēc 17:00) vai brīvdienās;
- **novietot informāciju par iespēju nobalsot par projektiem telpas daļā, kas ir labi redzamā vietā**, viegli pieejama un atrodama un sasniedzama cilvēkiem ar apgrūtinātu pārvietošanos;
- ja pašvaldībā līdzdalības budžeta balsošanas laikā notiek **publiski pasākumi**, ir vērts apsvērt iespēju nodrošināt balsošanu par līdzdalības budžeta projektiem.
- **Iespējai nobalsot par līdzdalības projektiem būtu jābūt pieejamai ikvienam**. Apsverama iespēja būtu pašvaldībai atcerēties arī par cilvēkiem, kas dzīvo pašvaldības sociālās aprūpes centros vai citās institūcijās.

Nododamo balsu skaits

Pašvaldību likums nenosaka balsu skaitu, kāds piešķirams iedzīvotājiem, kuri balso par līdzdalības budžeta projektiem, to izlemj katra pašvaldība nolikumā. Praksē konstatējams, ka pašvaldībām ir dažādas pieejas:

- **viena balss** - iedzīvotājs var balsot vienu reizi par vienu projektu (piemēram, Mārupes novadā sabiedrības balsojumā iespējams atbalstīt vienu projekta ideju, balsojot vienu reizi⁷).
- **Vairākas balsis** - iedzīvotājiem ir vairākas balsis, kas var tikt nodotas par vairākiem projektiem (piemēram, Cēsu novadā balsotājam ir divas balsis, izmantošanai dažādās līdzdalības budžeta plānošanas vienībās⁸, savukārt Siguldas novadā, katram balss tiesīgajam novada iedzīvotājam ir 3 balsis (pa vienai balsij katrā balsošanas grupā – pilsēta; teritorija ar vairāk nekā 2000 iedzīvotājiem; teritorija ar iedzīvotāju skaitu līdz 2000)⁹. Līdzīgi arī Ķekavas novadā - katram balss tiesīgajam novada iedzīvotājam ir trīs balsis – viena projektam pilsētā, viena projektam teritorijā ar vairāk nekā 500 iedzīvotājiem un viena projektam teritorijā ar mazāk nekā 500 iedzīvotājiem¹⁰).
- **Nododamo balsu skaits nav ierobežots** - nav ierobežojuma nododamo balsu skaitu, taču var būt ierobežojums, ka par vienu projektu var nobalsot vienu reizi (piemēram, Bauskas novada nolikumā nav noteikts nododamo balsu skaits, savukārt Ropažu novadā novada iedzīvotāji var balstot par vairākām ieteiktajām iniciatīvām, norādot to prioritāro īstenošanas secību¹¹).

Nevienlīdzīgu iespēju problēma

Galvenais iemesls, kādēļ pašvaldības izšķiras par vairāku balsu piešķiršanu balsojumā ir saistīts ar vēlmi novērst nevienlīdzīgas iespējas iedzīvotājiem, kas dzīvo teritoriālās vienībās ar mazāku iedzīvotāju skaitu, blīvumu, proti, kur balsotāju skaits objektīvi būs mazāks. Šādos gadījumos pašvaldības ir ieviesušas vairāku līmeņu balsošanu, sadalot teritorijas pa “groziem” –

7 Mārupes novada pašvaldības līdzdalības budžeta nolikuma 22.punkts, pieejams šeit: <https://likumi.lv/ta/id/340023#piel2>

8 Cēsu novada līdzdalības budžeta nolikuma 32.punkts, pieejams šeit: <https://likumi.lv/ta/id/342426#piel0>

9 Siguldas novada pašvaldības līdzdalības budžeta nolikuma 28.punkts, pieejams šeit: <https://likumi.lv/ta/id/344880>

10 Ķekavas novada pašvaldības līdzdalības budžeta projektu ideju konkursa nolikuma 28.punkts, pieejams šeit: <https://likumi.lv/ta/id/340517-kekavas-novada-pasvaldibas-lidzdalibas-budzeta-projektu-ideju-konkursa-nolikums>

11 Ropažu novada Sabiedrības līdzdalības budžeta īstenošanas noteikumi pieejami šeit: <https://www.ropazi.lv/lv/sabiedrības-lidzdalības-budzets>

nošķirot mazākas teritorijas no lielākām. Katrā no šiem groziem projekti konkurē savā starpā. Attiecīgi, lai nobalsotu par katra groza projektu, nepieciešams arī vairāk balsu. Iespēja izmantot vairākas balsis arī palīdz panākt, ka iedzīvotāji vairāk iedziļinās projektu pieteikumos, nevis automātiski atbalsta tikai to, kuru iesnieguši paši, vai kurš atrodas viņiem vistuvāk.

SVARĪGI

Līdzdalības budžeta procesa pirmajā gadā būtu ieteicams sākt ar vienkāršāku balsošanas kārtību, lai cilvēki kopumā saprastu līdzdalības budžeta procesu. Pēc pirmā līdzdalības budžeta cikla ir vērts izvērtēt, vai nepieciešams veikt kādas korekcijas balsošanas sistēmā.

Informatīvā kampaņa, aicinot balsot

Uzsākot balsošanu, svarīgi atkal aktivizēt iedzīvotājus. Kopš līdzdalības budžeta izsludināšanas, kad pašvaldība aktīvi informēja par to, kas tas ir, ir pagājuši vairāki mēneši un balsošanas brīdī daudziem var būt nepieciešams atgādināt no jauna, kas ir līdzdalības budžets un ka nu ir saņemti pieteikumi un iedzīvotāji aicināti balsot. Svarīgi informēt par visām balsošanas vietām un iespējām, kā arī atgādināt, ka balsošanā var piedalīties tikai pašvaldībā deklarēti iedzīvotāji, kas sasnieguši vismaz 16 gadu vecumu.

Balsošanas atklātība

Balsošanas atklātība nodrošina visa līdzdalības budžeta procesa caurskatāmību un pati par sevi var būt ar līdzdalību veicinošu faktoru.

Jau vadlīniju sākumā tika minēts, ka līdzdalības budžets ir sava veida demokrātijas skola. Līdzdalības budžeta kā sabiedrības līdzdalības instrumenta ieguvumi ir ne vien iedzīvotāju/nevalstisko organizāciju ierosinātu ideju realizēšana, kas uzlabo pašvaldību, bet arī daudz plašākas līdzdalības prasmes, ko projektu iesniedzēji apgūst, ejot cauri šim procesam. Iedzīvotājiem/ nevalstiskajām organizācijām ir jāspēj izstrādāt savu priekšlikumu, kā arī vākt tam atbalstu. Kampaņošana vai aģitēšana par pieteiktajiem projektiem ir ļoti vēlama un atbalstāma aktivitāte, jo iesniedzējiem ir jāpamato, kādēļ būtu vērts balsot par viņu projektu. Kampaņošana palīdz pievērst plašākas sabiedrības uzmanību procesam visu balsošanas periodu, kas ir ne mazāks par 14 dienām. Lai tas viss varētu notikt, svarīgi, ka balsošanas rezultāti ir atklāti redzami. Šādā gadījumā arī pati pašvaldība var uzraudzīt balsošanas aktivitāti un, redzot zemu līdzdalību, aktivizēt iedzīvotājus iesaistīties.

Līdzdalības sliekšnis

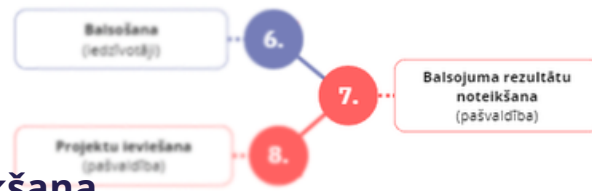
Pirmajos līdzdalības budžeta gados pašvaldībām būtu ieteicams paredzēt pēc iespējas vienkāršākus nosacījumus līdzdalības budžeta īstenošanā, dodot iedzīvotājiem laiku iepazīt šo līdzdalības instrumentu un apgūt prasmes, kā to izmantot. Līdzdalības budžeta procesā tiek lemts par publiskiem līdzekļiem, tādēļ, ieviešot šo līdzdalības iespēju, pašvaldībai būtu jāuzstāda mērķis, ka lēmumā par to, kur ieguldīt pašvaldības finansējumu, būtu iesaistīts pietiekami plašs iedzīvotāju skaits, padarot to leģitīmu un nonākot līdz pašvaldības iedzīvotājiem prioritāri svarīgiem ieguldījumiem.

Lai novērstu risku, ka līdzdalības budžeta procesā par pieteiktajiem projektiem nobalso vien daži desmiti iedzīvotāju, pašvaldība nolikumā var noteikt minimālo sasniedzamo līdzdalības sliekšni, lai līdzdalības budžeta projektu konkursu uzskatītu par notikušu. Šāda sliekšņa ieviešanas mērķis būtu radīt tiesisko pamatu pašvaldībai reaģēt uz ārkārtēji zemu līdzdalību, kas rada pamatotas šaubas par to, ka balsojuma rezultātā pašvaldības ieguldījums būs racionāli pamatots un leģitīms. Līdzdalības budžeta sliekšnis ir instruments kā motivēt sabiedrību iesaistīties balsošanā par projektiem un saprast vai iesniegtie projekti atbilst iedzīvotāju vajadzībām. Sliekšnis var būt simbolisks, piemēram, paredzot, ka projekts tiks īstenots, ja par to nobalso vismaz 100 balsstiesīgie pašvaldības iedzīvotāji (vai cits princips, piemēram, ka balsotāju skaitam kopumā par visiem projektiem, vismaz n reizes jāpārsniedz pieteikto ideju skaitu). Sliekšnim jābūt simboliskam. Pašvaldībai, redzot, ka līdzdalības budžeta iespēju izmanto pavisam neliels iedzīvotāju skaits – daži desmiti iedzīvotāju, pirms tā lemj par konkursa izbeigšanu bez rezultāta, būtu jādod iedzīvotājiem vēl viena iespēja izteikties, proti, jāpagarina balsošana par līdzdalības budžeta projektiem (vai projektu iesniegšanas fāzē – projektu iesniegšanas termiņš), ar mērķi panākt, ka viedokli izsaka pēc iespējas plašāks iedzīvotāju loks. Šajā pagarinātajā periodā pašvaldībai būtu aktīvi jāinformē un jāaicina iedzīvotāji iesaistīties balsošanā.

SVARĪGI

“Sarkanā kartīte!” Gadījumi, kad līdzdalības budžeta balsojumā piedalās vien daži desmiti iedzīvotāju jeb pavisam šaurs balsotāju loks, ir ļoti nopietns signāls pašvaldībai, ka tā nav pietiekami sagatavojusies līdzdalības budžeta ieviešanai, izskaidrojot iedzīvotājiem šo iespēju un aicinot balsot. Pašvaldībai noteikti ir jāizvērtē gan līdzdalības budžeta nolikums, gan paveiktais informēšanas darbs (2.9. sadaļā ir minēti svarīgākie izvērtēšanas jautājumi).

7. Posms: uzvarētāju noteikšana

Posmā svarīgākais:

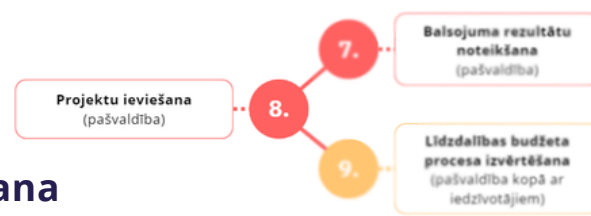
- līdzdalības budžeta vērtēšanas komisija sagatavo lēmumprojektu par sabiedrības balsojuma rezultātiem un nodot apstiprināšanai pašvaldības domei.
- Pašvaldība informē iedzīvotājus par līdzdalības budžeta projektu konkursa rezultātiem, norādot par katru projektu nodoto balsu skaitu un paziņojot, kuri projekti tiks īstenoti.

Šī posma galvenais uzdevums ir noteikt, kurus projektus pašvaldība īsteno tuvāko divu gadu laikā. Lemšanas pamatā ir princips, ka tiks īstenoti tie projekti, kuri iedzīvotāju balsojumā saņēmuši vislielāko balsu skaitu.

Līdzšinējā pašvaldību pieredze liecina, ka praksē veidojas dažādas situācijas, kurās jālemj, kādu pieeju izmantot, nosakot īstenošanai virzāmos projektus. Piemēram, ko darīt ar projektu, kura īstenošana nav iespējama pilnā apmērā, jo projekta kopējais budžets ir par lielu, neiekļaujas kopējā līdzdalības budžeta ietvarā, bet pārtēriņš ir neliels – vai atteikt projekta virzīšanu ieviešanai, vai tomēr lemt par korekcijām projektā tādā apjomā, kas ļauj to īstenot un virzīt ieviešanai? Piemēram, ko darīt ar finansējuma pārpalikumu, kurš paliek pēc uzvarējušo ideju noteikšanas – vai pāri palikušos līdzekļus pārcelt nākamā gada līdzdalības budžeta konkursam vai arī atbalstīt nākamo tuvāko projektu, kuru ir iespējams īstenot šī gada līdzdalības budžeta gadā pilnā apmērā? Šajā posmā var veidoties dažādi izaicinājumi, ar kuriem laika gaitā būs jārod risinājumi. Visus izaicinājumus iepriekš grūti paredzēt, bet dažas no tipiskākajām situācijām modelētas 8.attēlā.

8. attēls: Potenciāli izaicinājumi uzvarējušo projektu noteikšanā

Problēma/izaicinājums	Iespējamais risinājums (t.sk. piemēri no pašvaldību nolikumiem)
Balsojums ir noslēdzies ar vienādu balsu skaitu vairākām projektu idejām, kuru realizēšana, ievērojot nolikuma paredzētā finansējuma apmēru, vienlaikus nav iespējama	<ol style="list-style-type: none"> 1. tiek rīkots atkārtots sabiedrības balsojums par šiem projektiem (piemēram, Siguldas novads) vai 2. pašvaldība īsteno to projektu, kas iesniegts ātrāk (piemēram, Bauskas novads, Gulbenes novads).
Kādam no projektiem (pēdējais pēc kārtas, ņemot vērā saņemto balsu skaitu) nepietiek finansējuma, lai to īstenotu pilnā apmērā, jo tiek pārsniegts kopējais līdzdalības budžetam paredzētais finansējums.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Īstenot projektus: <ol style="list-style-type: none"> a) izmantojot finansējumu no iepriekšējo gadu uzkrājuma (ja tāds tika veidots); vai b) pieprasot papildu finansējumu no pašvaldības budžeta. 2. Pašvaldība var noteikt, ka šāds projekts netiek īstenots un atlikusī summa tiek pārcelta uz nākamā gada līdzdalības budžeta ciklu, veidojot uzkrājumu, kuru, ticams, ka vajadzēs gadījumos, kad atbalstīto projektu īstenošanai ir sadārdzinājums. 3. Ja projektu iespējams īstenot nepilnā apmērā, modificētā versija sasniedz vēlamo rezultātu, pašvaldība var lemt ieviest projektu nepilnā apmērā, iekļaujoties kopējā budžeta ietvarā. 4. Finansējumu piešķir pēc balsošanas rezultātiem tuvākajam nākamajam projektam, kura budžeta apmērs ļauj to īstenot atlikušās summas ietvaros.
Konkursā iesniegto projektu ideju skaits ir mazs un tam nepieciešamais finansējums ir mazāks par pieejamo kopēju līdzdalības budžeta finansējumu (var veidoties atlikums).	<ol style="list-style-type: none"> 1. Pagarināt projektu pieteikumu iesniegšanu vienlaikus aktīvi par to informējot iedzīvotājus; ja termiņa pagarinājums nav devis rezultātu, proti, nav iesniegti papildu projekti, vērts virzīties uz priekšu ar balsošanu. Balsojums nepieciešams, lai novērtētu, vai pieteiktie projekti saņem pietiekami lielas sabiedrības daļas atbalstu (ja nolikumā noteikts minimālais balsotāju skaits). Tāpat, līdzdalības budžeta balsojums ir svarīgs, lai iedzīvotāji labāk izprastu kopējo procesu, pierastu, ka balsojums ir būtiska šī procesa sastāvdaļa. 2.

8. Posms: projektu ieviešana

Posmā svarīgākais:

- pašvaldības atbildīgā institūcija ievieš projektus 2 gadu termiņā.
- Pašvaldība regulāri informē sabiedrību par projektu ieviešanas gaitu.

Pašvaldību likums nosaka, ka līdzdalības budžeta projektu balsojumā uzvarējušos projektus īsteno pašvaldība. Projektu īstenošanu uzsāk triju mēnešu laikā pēc projektu konkursa rezultātu paziņošanas un īsteno divu gadu laikā.

2 gadu ieviešanas termiņš

Iemesls, kādēļ nepieciešams noteikt iespējami īsu projektu ieviešanas termiņu ir saistīts ar to, ka laika posmam no iedzīvotāju iesaistes, līdz realizētai idejai jābūt iespējami īsam, ka cilvēks redzētu sakarību, ka līdzdalība dod rezultātu. Jo ilgāk pašvaldība ievieš projektus, jo cilvēku atbalsts šim instrumentam būs mazāks. Ieviešanas gaita ir arī indikators pašvaldības administratīvajām spējām, sekojot ieviešanas gaitai, iedzīvotāji var vērtēt arī pašvaldības darbību, administratīvās spējas saprātīgā laika rāmī ieviest nelielus kopienas uzlabošanas pasākumus. Īstenojamus projektus pašvaldība iekļauj savos Investīciju plānos, kur tiek norādīts projekta īstenošanas termiņš.

Atbildīgā institūcija par līdzdalības budžeta projektu ieviešanu

Lai varētu izpildīt likumā noteikto ieviešanas termiņu un arī nepieviltu iedzīvotājus, projektu īstenošanas fāze iepriekš jāsaplāno, nosakot atbildīgo institūciju, kura atbildēs par šo projektu ieviešanu, kā arī īsteno to projektam uzturēšanu. Ne vienmēr tā būs viena un tā pati institūcija. Piemēram, Rīgā projekta tiek veidota projekta īstenošanas darba grupa, kurā darbojas atbildīgā pašvaldības institūcija, projektētājs, būvnieks, būvuzraugs un gadījumos, kad projekta gaitā rodas nelielas izmaiņas, tās tiek saskaņotas arī ar idejas iesniedzēju, kurš arī ir darba grupas sastāvā.

Informēšana par īstenošanas gaitu

Svarīgi, ka šajā posmā pašvaldība turpina informēt iedzīvotājus par ieviešanas progresu, piemēram, katram no projektiem publicējot īstenošanas dienasgrāmatu, tādējādi ļaujot izsekot tā ieviešanas gaitai, uzturot interesi arī par līdzdalības budžeta procesu kopumā. Projekta dienasgrāmata īpaši svarīga gadījumos, kad ir kāda aizķeršanās ar projekta ieviešanu, sniedzot informāciju par aizķeršanās iemesliem un tālākajiem soļiem. Informēšanas uzdevumam jābūt pastāvīgi atgādināt sabiedrībai, ka pašvaldība soli pa solim ievieš projektus, iedzīvotāju projekti tuvākajā laikā tiks īstenoti.

Svarīgi ar iedzīvotājiem par šo progresu runāt godīgu valodu, arī tad, ja projektu ieviešana kādu iemeslu dēļ ir aizkavējusies, vai ieviešanas gaitā nepieciešams veikt arī kādas korekcijas pašā projektā. Īpaši svarīgi, ka tad pašvaldība informē pašus projekta iesniedzējus un, vēlams, vienojas par izmaiņām.

Uzvaras nosvinēšana

Pabeidzot projekta ieviešanu svarīgi, ka pašvaldība par to paziņo saviem iedzīvotājiem, piemēram, rīko atklāšanas svētkus, jo tas ir brīdis, kad visas puses var gūt gandarījumu par paveikto darbu! Iedzīvotājiem ir iespēja ieraudzīt savas līdzdalības rezultātu un tas ir ļoti svarīgi, lai viņi ar savām idejām atgrieztos līdzdalības budžeta procesā vēl kādu reizi. Tas ir arī saistoši pārējiem iedzīvotājiem, pat ja viņi nav šajā gadā iesaistījušies ar savu ideju, jo tā ir liecība, ka citiem iedzīvotājiem ir izdevies uzlabot savu apkaimi, tātad, ir vērts piedalīties.

Biežākie izaicinājumi

Projektu ieviešanā pašvaldības var saskarties ar dažādiem izaicinājumiem. Līdz šim biežāk minētos pašvaldību izaicinājumus un iespējamus risinājumus esam apkopājuši 9.attēlā.

9. attēls: Biežākie izaicinājumi līdzdalības budžeta projektu ieviešanā

Izaicinājums	Risinājums	Kas vēl jāpilnveido?
Projektu īstenošanai ir jāveic publiskais iepirkums, taču iepirkuma procedūrā netiek iesniegts neviens piedāvājums (<i>iepirkuma summa un veicamo darbu apjoms nav izdevīgs pakalpojuma sniedzējam vai preču piegādātājam</i>).	<ul style="list-style-type: none"> Apvienot viena tipa iepirkumus vienā iepirkumā, dodot iespēju vienam pakalpojuma sniedzējam/preču piegādātājam īstenot vairākus līdzīgus pasūtījumus. (Rīgas pašvaldības pieredze) Izmantot “design and build” pieeju, proti, iepirkuma objekts ir abi – projektēšana un būvniecība, rīkojot vienu kopīgu iepirkumu, kas būtiski ietaupa laiku un pašvaldības administratīvos resursus. 	<ol style="list-style-type: none"> jāpalīdz uzlabot projektu tāmes, lai tās atbilst reālai situācijai, konsultējot iedzīvotājus vai pilnveidot procedūras kā tāmes tiek pārskatītas, pirms projekts tiek nodots sabiedrības balsojumam
Veicot iepirkumu par projekta izpildi, gala produkta (pakalpojuma) cena ievērojami pārsniedz sākotnējo projekta pieteikumā minēto summu (<i>projekta tāmē norādītā summa būtiski mazāka kā iepirkumā saņemto piedāvājumu norādītā summa</i>)	<ul style="list-style-type: none"> Nolikumā paredzēt nosacījumu, ka projektu īsteno, ja sadārdzinājums nav lielāks kā $x\%$ no sākotnējās ieceres (Piemēram, Cēsu novada nolikumā paredzēts - 4.1. Projekta sadārdzinājuma gadījumā projektu īsteno, ja sadārdzinājums nav lielāks par 30% no sākotnējās ieceres) <i>vai</i> plānojot budžetu, kas tiek atvēlēts līdzdalības budžeta projektu konkursam, rezervēt pašvaldības budžeta līdzekļus, kas varētu tikt izmantoti trūkstošās summas segšanai <i>vai</i> veidot līdzdalības budžeta finansējuma uzkrājumus, proti, visas summas, kuras nevar tikt izmantotas projektu īstenošanai (finansējuma atlikumi no iepriekšējiem konkursu gadiem), tiek uzkrātas un novirzītas nākošajiem konkursiem un izmantotas cenu starpības segšanai. 	Līdzdalības budžeta nolikuma pilnveidošana, nosakot sadārdzinājuma robežu, kas ietekmē projekta īstenošanu.

Avots: Providus.

SVARĪGI

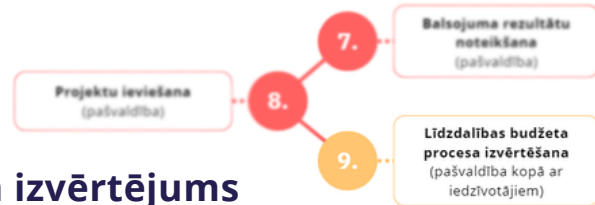
Ja līdzdalības budžeta projekts ir ieviešams privātpersonai piederošā nekustamā īpašumā, pašvaldība slēdz rakstisku vienošanos ar nekustamā īpašuma īpašnieku par projekta ieviešanu, paredzot noteikumus:

- par to kurš uzturēs un rūpēsies par objektu (to var darīt gan pašvaldība, gan nekustamā īpašuma īpašnieks, gan dalot pienākumus);
- par projekta īstenošanas procesu (piemēram, atrunājot kā tiks iegūtas apbūves tiesības un kā tās tiks īstenotas, servitūtu nodibināšanas niansas, citi pienākumi projekta īstenošanai);

- par projekta rezultāta pieejamības nosacījumiem (ja tas atbilst projekta būtībai);
- citus noteikumus atbilstoši īstenojamā projekta būtībai.

Iegūstot apbūves tiesības uz noteikto zemes gabalu, pašvaldībai tiek piešķirta ne tikai tiesība lietot noteikto zemesgabalu, bet piekrīt pienākums rūpēties par to un nest tā nastas, apgrūtinājumus un izdevumus¹².

¹² Vairāk par pienākumiem apbūves tiesību sakarā Tieslietu ministrijas dokumentā "SKAIDROJUMS: Apbūves tiesība un brīvprātīgā dalīta īpašuma pastāvēšana pēc 01.01.2017.", pieejams šeit: https://www.tm.gov.lv/lv/skaidrojums-apbuves-tiesiba-un-brivpratiga-dalita-ipasuma-pastavesana-pec-01012017?utm_source=https%3A%2F%2Fwww.google.com%2F

9. Posms: līdzdalības budžeta cikla izvērtējums

Posmā svarīgākais:

- pašvaldība izvērtē, kā veicies ar līdzdalības budžeta ieviešanu – kas ir izdevies veiksmīgi un kas jāuzlabo nākamajam līdzdalības budžeta ciklam. Izvērtēšanas procesā iesaista gan pašvaldības speciālistus, gan sabiedrību.
- Ja nepieciešams, pašvaldība sagatavo grozījumus Līdzdalības budžeta nolikumam.

Noslēdzoties līdzdalības budžeta balsojumam un izsludinot projektus, kurus tuvāko 2 gadu laikā pašvaldība apņemas īstenot, svarīgi šajā brīdī, paralēli īstenošanas uzsākšanai arī atskatīties uz to, kā pagājis šis līdzdalības budžeta cikls – kas darbojās labi, kas ne tik labi.

Svarīgākie jautājumi, kurus vērts uzdot šajā brīdī:

1. **Cik daudz ideju** tika pieteikts līdzdalības budžeta projektu konkursā un kāds tam varētu būt iemesls?

Kas iesniedza idejas/projektu pieteikumus:

- vai tikai ikdienā parasti aktīvie iedzīvotāji vai arī parādījās jauni vārdi, kas līdz šim nebija nonākuši pašvaldības redzeslokā?
2.
 - Vai vietējās NVO izmantoja šo iespēju, lai ierosinātu kādu ideju (jā/nē – kāds tam varētu būt iemesls)?
 - Vai mērķgrupa, uz kuru pašvaldība vairāk orientējās attiecīgajā līdzdalības budžeta gadā, tika sasniegta (jā/nē – kādi tam varētu būt iemesli)?

3. **Cik daudz projektu pieteikumus nācās izslēgt** no tālākā procesa un kādi tam bija iemesli – kas sagādāja vislielākās grūtības iedzīvotājiem? Ko vajadzētu mainīt/uzlabot procesā, lai to novērstu? Kuri bija lielākie klupšanas akmeņi un kā pašvaldība var palīdzēt tos pārvarēt nākamreiz?

4. **Cik saprotami** bija līdzdalības budžeta **noteikumi** – vai bija daudz jāskaidro iedzīvotājiem pats process, kritēriji, jālabo pieteikumi?

5. **Cik atsaucīgi** bija **pašvaldības speciālisti** šajā procesā – vai atbildīgo jomu speciālisti labi saprot, kas ir līdzdalības budžeta process?

6. Cik aktīvi iedzīvotāji balsoja par projektiem, vai balsotāji bija no dažādām pašvaldības teritorijām? Cik daudz izmantoja klātienē balsošanas vietas?

U.c. jautājumi.

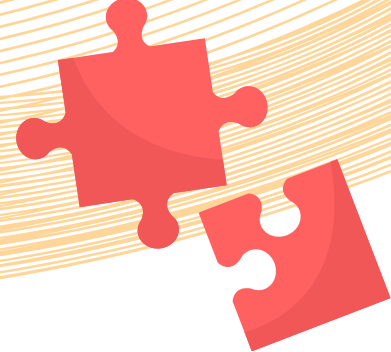
Šāds izvērtējums varētu palīdzēt saprast, vai nākamajā līdzdalības budžeta gadā jāveic kādi uzlabojumi attiecībā uz balsošanas kārtību, piemēram, jāievieš vairāku “grozu” pieeja, kas iepriekš vadlīnijās aprakstīta. Tāpat šāds izvērtējums ļauj labāk saprast, cik daudz pašvaldībai savā pusē jāuzlabo procesi, lai iesniegtie projekti būtu kvalitatīvāk izstrādāti vai arī cik daudz jāturpina popularizēt šī iesaistes iespēja.

**Atgriezeniskā
saite**

Pašvaldību likums paredz, ka nolikumā ir jānosaka institūcija, kura uzrauga līdzdalības budžeta izlietošanu. Tā var būt arī projektu izvērtēšanas institūcija vai cita, speciāli šim mērķim izveidota institūcija. Svarīgi, ka šādu izvērtējumu pašvaldība veic nevis viena pati, savu speciālistu lokā, bet kopā ar pašiem projektu iesniedzējiem un iedzīvotājiem kopumā. Piemēram, šādu praksi vairākus gadus piekopj Gulbenes novada pašvaldība, rīkojot apspriedi par līdzdalības budžeta procesu kopā ar projektu iesniedzējiem.

Šādu izvērtējumu būtu svarīgi veikt katru gadu, laika gaitā izvērtējot arī projektu ieviešanas praksi un ieviesto projektu uzturēšanas praksi.

3. LĪDZDALĪBAS BUDŽETA IZAICINĀJUMI

Katra jauna lieta nes sev līdzi dažādus izaicinājumus, lietas, kuras iepriekš nevarēja paredzēt. Līdzdalības budžets nav izņēmums, arī tas pašvaldībām nesīs dažādus jautājumus, izaicinājumus, ar kuriem jātiek galā – dažkārt tehniskus, dažkārt plašāka rakstura. Dažus plašāka mēroga izaicinājumus var paredzēt jau iepriekš, jo par tādiem runā pieredzējušas pašvaldības. 10.attēlā apkopoti galvenie izaicinājumi un arī parādīts virziens, kur meklējams iespējama risinājums. Pēc dažiem līdzdalības budžeta ieviešanas gadiem šo izaicinājumu tabulu būs vērts papildināt ar jauniem novērojumiem, jo prakse parādīs, kur tie paslēpušies.

10. attēls: Galvenie līdzdalības budžeta izaicinājumi

Izaicinājums	Ko ar to var darīt?
NEREĀLAS GAIDAS Iedzīvotājiem var būt nesasniedzami augstas gaidas no šī procesa, ja tas nav pietiekami izskaidrots vai arī tiek vāji īstenots. Piemēram, iedzīvotājiem trūkst izpratnes par patiesām izmaksām, sabiedrības drošības prasībām utt.	Galvenais uzdevums: labs skaidrošanas darbs, kurā iedzīvotājiem tiek izskaidrots, kas ir labs projekta pieteikums, kas, to sagatavojot, jāņem vērā. Kopīgi projektu izstrādes pasākumi, kur eksperti var ierādīt aspektus, kas jāņem vērā.
GRŪTI IEKUSTINĀT KOPUMĀ PASĪVUS IEDZĪVOTĀJUS Līdzdalības budžetu būs vieglāk ieviest pašvaldībās, kurās iedzīvotāji kopumā ir aktīvi. Gadījumos, kur līdzdalības prakses trūkst, būs nepieciešams ieguldīt ievērojami vairāk komunikācijas resursu, lai piesaistītu iedzīvotāju uzmanību un panāktu gatavību iesaistīties. Jāpārvar neuzticēšanās barjera	Galvenais uzdevums: jāpārvar neuzticēšanās barjera. Jāiesaista jau aktīvie iedzīvotāji, kuri var būt līdzdalības budžeta “vēstneši”, izplatot tālāk informāciju par šo iespēju. Vairāk informatīvu pasākumu, kuri “nenobaida” iedzīvotājus, ka tajos būs runa par sarežģītām lietām, (parasti cilvēki sevi “cenzē” kā nekvalificētus šādus jautājumus). Ja pašvaldībā darbojas Iedzīvotāju padomes vai Apkaimju padomes, iesaistīt arī šīs institūcijas procesā, gan rīkojot apspriedes par konkursa nolikumu un projektu kritērijiem, gan sniegt atbalstu projektu izstrādes procesā
PĀRĀK APGRŪTINOŠS PROCESS, KAS ATTUR IEDZĪVOTĀJUS IESAISTĪTIES Līdzdalības budžetu būs grūti ieviest tad, ja procesa nosacījumi ir pārāk strikti, sarežģīti un būtiski ierobežo iedzīvotāju iespējas pieteikt jēgpilnas idejas un konkursā piedalīties.	Galvenais uzdevums: iedzīvotāju iesaistīšana nolikuma izstrādē + atbalsts projekta pieteikumu izstrādē. Izstrādājot nolikumu, konsultēties ar iedzīvotājiem par atbalstāmo projektu kritērijiem. Izstrādāt paraugtāmes vai skaidrojošus materiālus, kas palīdz sagatavot projektu pieteikumus un tāmes.

<p>DOMINĒJOŠAS GRUPAS</p> <p>Līdzdalības budžeta ideju pieteikšanai var veidoties profesionalizējušās grupas, kuras dominē gan ideju izstrādes procesā darba grupās, gan aģitējot par projektiem balsojumā un mazāk spējīgiem ideju iniciatoriem var veidoties nelīdzvērtības sajūta, ka viņi nav pietiekami zinoši, vai arī, ka process nav godīgs.</p>	<p>Galvenais uzdevums: mērķēta uzmanība grupām/teritorijām, kuras nav izrādījušas interesi.</p> <p>Kopīgi semināri, darbnīcas, kuras notiek iedrošinošā veidā, nerada fiziskus un psiholoģiskus šķēršļus, lai cilvēki saņemtos tajās piedalīties.</p> <p>Īpaša uzmanība komunikācijā tām sabiedrības grupām/teritorijām, no kurām procesā nav redzama nekāda interese. Piemēram, uz šādu pagastu aizbrauc pašvaldības vadība, šajā teritorijā vairāk vizuālu materiālu utt.</p> <p>Ja pašvaldībā darbojās Iedzīvotāju padomes vai Apkaimju padomes, iesaistīt arī šīs institūcijas procesā, gan rīkojot apspriedes par konkursa nolikumu un projektu kritērijiem, gan sniegt atbalstu projektu izstrādes procesā</p>
<p>AUGSTAS IZMAKSAS</p> <p>Pats līdzdalības budžeta finansējums kopā ar cilvēkresursiem pašvaldībā (komunikācijai, ieviešanai) ir resursietilpīgs. Līdzdalības budžeta procesā svarīgi nodrošināt pastāvīgu atbalstu iedzīvotājiem – tas nozīmē, ka pašvaldībā kādam darbiniekam pastāvīgi jānodrošina šis atbalsts.</p>	<p>Galvenais uzdevums: rīkot kvalitatīvu līdzdalības budžeta procesu, lai ieguldītie resursi sniegtu pēc iespējas lielāku atdevi.</p> <p>Likums nosaka minimālo summu, kas nododama līdzdalības budžeta procesā, to pašvaldības nevar samazināt. Pašvaldības var lemt par papildu finansējuma piešķiršanu, ja ir tādas iespējas un redz tam pamatu.</p> <p>Lai veicinātu ka iesniegtie projekti ir kvalitatīvi un pašvaldībai nebūs problēmas to ieviešanā, palīdzēt iedzīvotājiem projektu izstrādes procesā, gan izstrādājot paraugtāmes, gan norīkojot vienu vai vairākus darbiniekus, kuri var konsultēt iedzīvotājus projektu izstrādes posmā. Jo pašvaldība vairāk iesaistīties projektu izstrādes procesā, atbalstot un palīdzot iedzīvotājiem, jo mazāk problēmas būs projektu īstenošanas procesā.</p>